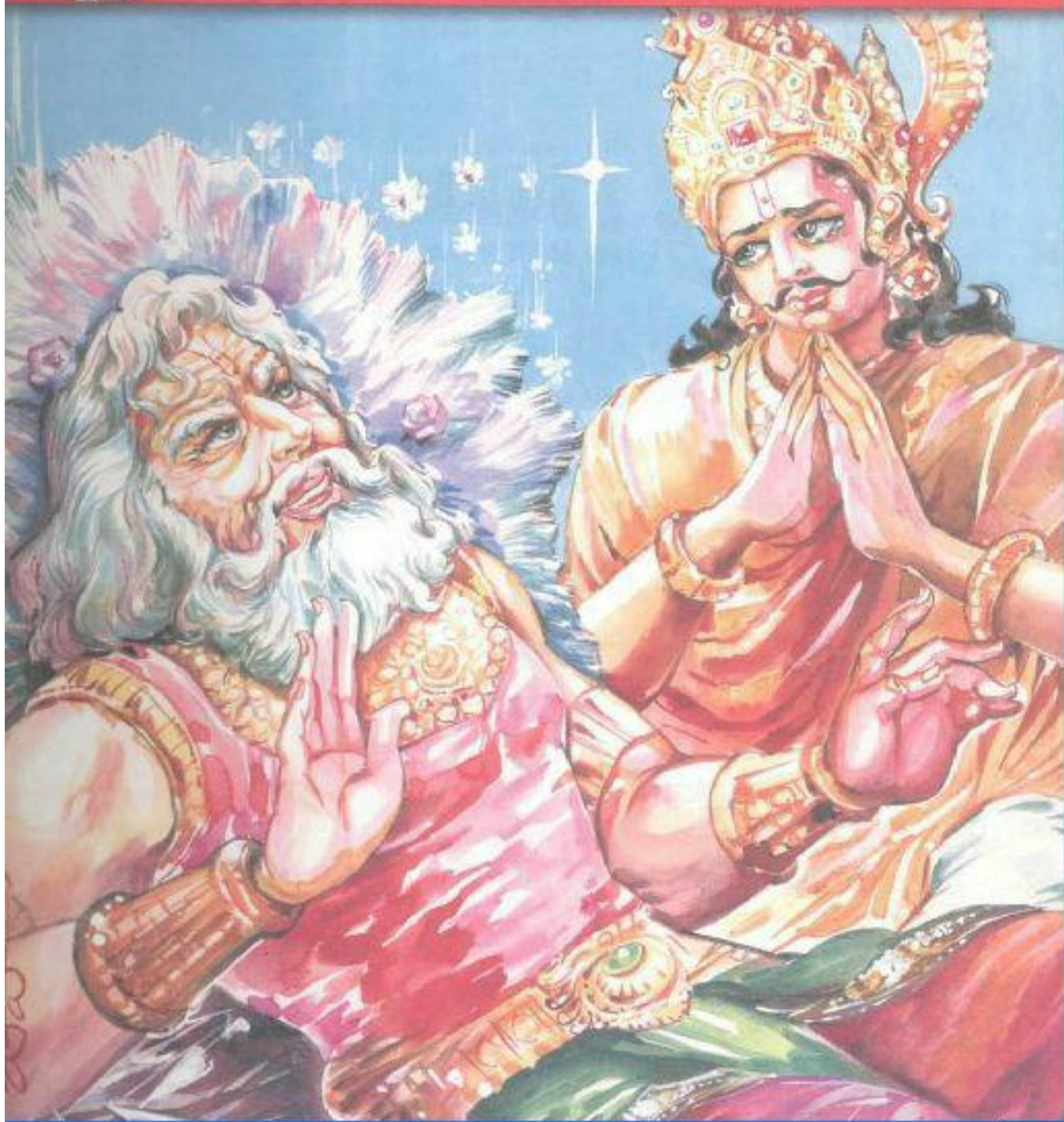
मार्च २००१ Rs. 10/-

चांदोबा

कच्छचा भूकंप

२६ जानेवारी या दिवशी सारा भारत देश प्रजासत्ताक दिन साजरा करीत असतो. देशांतले सर्व नागरिक या सोहळ्याकडे डोळे लावून असतात. यंदाही प्रत्येक राज्य, शहर, गांव व जिल्हा कार्यालय नेहमीप्रमाणे या सोहळ्यासाठी तयार झाले. हजारों, लाखों लोकांनी आपली देशनिष्ठा, अभिमान व आनंद व्यक्त करण्यासाठीं त्यांच्या परिसरांतले सभारंभ उत्साहाने साजरे केले. किंवा टीव्हीवर दिल्लीचा कार्यक्रम पाहण्यांत ते गर्क झाले. देशांतले प्रत्येक राज्य आनंदात होते गुजरातखेरीज! गुजरातेंत मात्र गेल्या पांच हजार वर्षांत कधी झाला नाही, असा दुर्दैवाचा एक प्रचंड आघात झाला!

प्रजासत्ताक दिनाच्या सभारंभापूर्वी कांही तास, भूकंपामुळें अनेक शहरें व गांवे उध्वस्त झाली, असंख्य निष्पाप जीव मृत्यूमुखीं पडले - त्यांच्या संख्येची मोजदाद हा लेख लिहीत असताना पूर्ण झालेली नव्हती. लाखों लोक बेघर झाले. त्यांची घरें - लहान असोत वा मोठी - पत्त्यांच्या बंगल्याप्रमाणें क्षणार्धांत कोसळली. हजारों जीव त्यांतून निसटले किंवा जखमी अवस्थेंत बांचवले गेले. इतर हजारों बेपत्ता होते! कांही हजार बालकें अनाथ झाली आहेत, त्यांचा विचार तर मन गोठवतो!

या संकटानंतर, तीन दिवस उलटल्यावर, जेव्हां सविस्तर बातमी आली तेव्हां भुज आणि अंजार, रापार नि भाचाऊ सारखी कच्छमधली इतर गांवे, अहमदाबाद ही राजधानी आणि त्याच्या आसपासची बरीच गांवे, अहमदाबाद ही राजधानी आणि त्याच्या आसपासची बरीच गांवे यांच्यामधें सर्वांत जास्त हानी झालेली आहे. भूकंपाचा केंद्रबिंदू कच्छचे रण हा अफाट दलदलीचा प्रदेश होता. रणाच्या दक्षिणेस भूकंपाचे हादरे बसूं लागले.

द्वारकेच्या मंदिराचे खूप नुकसान झाले आहे. भुजचे ऐतिहासिक संग्रहालय उध्वस्त झाले आहे. अनेक पुरातन स्मारकांची कांहीही निशाणी राहिलेली नाही. मदतीचा प्रचंड ओघ येतो आहे, आणि पुनर्वसनाचे प्रयत्न युद्धपातळीवर सुरुं आहेत. गुजरातच्या दिशेने स्वयंसेवक, औषधें, अत्यावश्यक वस्तू व पैशाची मदत अखंड चालूं आहे.

वादळें, चक्रीवादळें, झंझावात व भूकंप हे मानवजातीचा विचार करीत नसतात. शास्त्रीय व नवी औद्योगिक उपकरणें आपल्याला वर उल्लेख केलेल्या नैसर्गिक संकटांची सूचना तरी देऊं शकतात. परंतु भूकंपाचे आगाऊ निदान करता येत नाही. म्हणून नुकसानीचे प्रमाण अफाट असते.

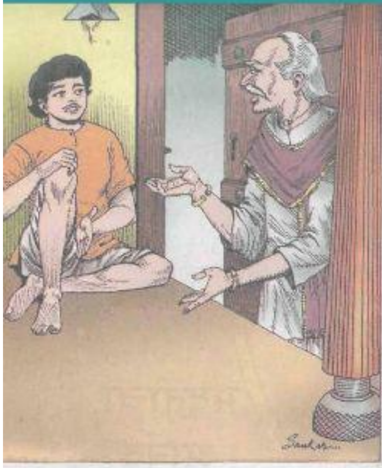
या दुर्दैवी संकटात सांपडलेल्या आपल्या बांधवांच्या मदतीला आपण जाऊं या, आणि आपल्याला जमेल ती जास्तीतजास्त मदत आपण त्यांना करुं या. याचा एक मार्ग म्हणजे पंतप्रधानांच्या रिलीफ फंडाला सहाय्य करावे. (C/o. P.M.'s Office, New Delhi 110 011) आपल्या राष्ट्रावर आलेल्या या मोठ्या आपत्तीच्या वेळीं आपण मदत करुन आपल्या पंतप्रधानांचे हात मजबूत करुं या !

- प्रकाशक

मदतीचा आनंद

निश्चयाचा पक्का विक्रमार्क राजा पुन्हां झाडाजवळ गेला. झाडावरचे शव त्याने खाली उतरवले आणि आपल्या खांद्यावर घेतले. निमूटपणे तो स्मशानाकडे जाऊं लागला. तेव्हां प्रेतांत लपलेला वेताळ त्याला म्हणाला, "राजन्, मध्यरात्र झालेली आहे. त्यांतून स्मशान जवळच आहे. इथें भुतेंप्रेतें स्वच्छंदपणे हिंडत रहातात. कोणत्याही क्षणीं ते तुझा घात करुं शकतील. आश्चर्याची गोष्ट म्हणजे तरीदेखील तू निर्भयपणें या भयंकर जागी फिरतो आहेस. जसं कांही कुणीही तुझं कांहीही बिघडवूं शकणार नाही. मला हे समजत नाही की कुणालातरी मदत करण्याच्या उद्देशाने कां तू हा धोका पत्करतो आहेस? कां आपल्या प्राणांची बाजी लावतो आहेस? तूं जरी कुणाला मदत केलीस तरी तो मनुष्य संतुष्ट होईल याची काय खात्री?

त्याला मदत करण्यास तूं जरी उत्सुक असलास तरी यामुळें समस्येचे समाधान होणार नाही, आणि तुझे श्रमदेखील वायां जाऊं शकतील. उदाहरण म्हणून मी तुला शंभूची गोष्ट सांगतो. तो फारच सुशील आणि परोपकारी होता. तुझा थकवा दूर होण्यासाठी लक्षपूर्वक ही गोष्ट एक." आणि वेताळ शंभूची गोष्ट सांगू लागला.

"शंभू श्रीमंत नव्हता पण खायची प्यायची ददात नव्हती. तो लिहावाचायला शिकलेला नव्हता; त्याला आपल्या हाताने बाहुल्या बनवण्याची इच्छा होती. गाणीं म्हणण्याची इच्छा होती. त्याची ही मनोव्यथा पाहून एकदा त्याचे आजोबा त्याला म्हणाले, "अरे शंभू, जगांत मोठमोठाली कामें करण्यापेक्षां दुसऱ्याचे भले करणें जास्त श्रेष्ठ आहे. तू फार चांगल्या स्वभावाचा आहेस. तुझं मन स्वच्छ आहे. तूं सदगुणी आहेस, हेच तुझे भाग्य आहे. काळजी करण्याचे सोड आणि संतुष्ट राहा !"

"मी चांगला आहे याचा काय पुरावा आहे?" शंभूने विचारले.

आजोबांनी हंसून म्हटले, "चांगुलपणाचा अर्थ आहे निःस्वार्थी असणें, द्वेष, घृणा, ईर्षा न बाळगणें! इतरांचे मोठेपण पाहून तुला मत्सर वाटत नाही, उलट तुला आनंद होतो. दुसऱ्यांचे हित करताना आपले काम बाजूला ठेवण्याची तुझी प्रवृत्ती आहे. असे कितीतरी चांगले गुण तुझ्यामधे भरलेले आहेत.

शेजारचा राम जेव्हां देवाच्या पायावर डोकें ठेवतो, तेव्हां त्याची प्रार्थना असेत की घरांतल्या सर्वांची प्रकृती ठीक राहो, ताईचे लग्न ठरो, दादाला एखादी चांगली नोकरी मिळो! तो कधी देवाजवळ स्वतःसाठी कांही मागत नाही."

आजोबांना उत्तर देत शंभू म्हणाला, "आजोबा, आपल्याच घरांतल्या लोकांचे कल्याण चिंतणें, यांत कसला आलाय मोठेपणा? माझ्या दृष्टीने तर हा निव्वळ स्वार्थच आहे. याच्यामुळें घरांतल्या लोकांखेरीज बाहेरच्या लोकांचा कोणता फायदा होतो आहे? जर एखादा कलाकार असता तर तो दुसऱ्यांना आनंद देतो, त्यांच्या हृदयांत उत्साह भरूं शकतो!"

"दुसऱ्यांना उत्साहित करण्यासाठी, त्यांनी आनंदी होण्यासाठीं तूं कलाकार असलं पाहिजेस, असंच नाही कांही ! तूं दुसऱ्यांचं भलं कर भलं!" आजोबांनी त्याला प्रत्युत्तर केलें.

शंभूच्या मनावर आजोबांची ही गोष्ट ठसली. तेव्हांपासून जमेल तसा तो दुसऱ्यांचे हित पाहूं लागला. पण त्याची काळजी कांही दूर झाली नाही.

एक दिवस त्याच्या घरीं त्याचा एक नातलग आला. शंभूच्या सालस स्वभावाबद्दल त्याने खूप ऐकलं होतं. शंभूला आपला जांवई करून घेण्याच्या हेतूने तो इथें आला होता. त्याची मुलगी पार्वती सुंदर, विनम्र व बुद्धिमान होती. अशी सुशील गुणवती मुलगी या घरची सून होणार या कल्पनेने शंभूच्या घरांतल्या सर्व मंडळींना खूप आनंद झाला. परंतु शंभूने मात्र सध्यां आपला लग्न करण्याचा विचारच नाही असं साफ सांगून टाकलं.

पार्वतीच्या पित्याला आश्चर्य वाटले. त्याने शंभूला विचारले, "तुला कां लग्न करायचं नाही हे तरी सांग!" शंभूने उत्तर दिले, "मी अगदी निरुपयोगी आहे. मला कोणतीही विद्या येत नाही. कोणत्याही कामाला मी लायक नाही असं मला नेहमी वाटतं." "शेती करतो आहेस की ! यापेक्षां आणखी काय हवं?" पार्वतीच्या पित्याने त्याला समजावले.

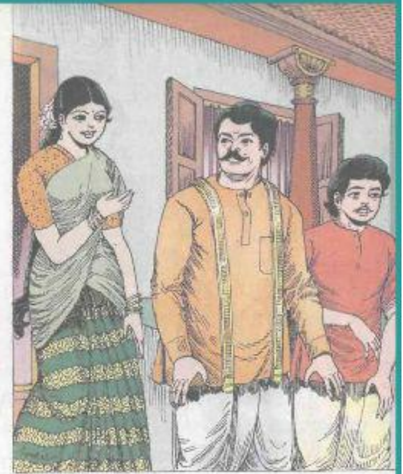
"पण त्यांत मी माझी अक्कल थोडीच चालवतो? बाबा जे सांगतात, ते फक्त मी ऐकतो, त्यानुसार काम करतो! स्वतः होऊन कांही करण्याची योग्यता माझ्यांत खरंच नाही." शंभूने त्यांना सांगितले.

"असं मानणं हाच तुझा मोठेपणा आहे. शेती करणे ही गोष्ट कांही कुणी एका दिवसांत शिकत नाही कांही! अनुभव मिळत गेला की तू चांगल्यापैकी शेतकरी म्हणवला जाशील, मग त्यादिवशीं तुला खूप आनंद होईल." पार्वतीचा पिता म्हणाला "आनंद आणि मला? मला खूष होताच येत नाही. आणि जेव्हां मी स्वतः खूष होऊं शकत नाही, तेव्हां लग्न करुन आपल्या पत्नीला मी कसा खूष ठेवूं शकेन?" शंभूने विचारले.

पार्वतीचा पिता गप्प बसला. दोन दिवस तिथेच राहून तो शंभूची दिनचर्या लक्षपूर्वक पाहात होता. त्या गांवात त्याची कांही किरकोळ कामें होती, ती पुरी करुन तो जेव्हां परत जायला निघाला, तेव्हां तो शंभूला म्हणाला, "शंभू, तू माझ्याबरोबर आमच्या गांवी चल. तिथें मी तुला संतुष्ट राहाण्याची वाट दाखवीन."

शंभूने ही कल्पना मान्य केली. त्याच्याही मनांत एकदा पार्वतीला पाहाण्याची उत्सुकता होतीच. तो पार्वतीच्या पित्याबरोबर त्यांच्या गांवी गेला. पार्वतीचा उत्साही व सदाप्रसन्न राहाण्याचा स्वभाव होता. त्यामुळें तिचे सौंदर्य जास्तच खुलून दिसते होते.

तिला पाहून शंभूच्या मनांतही आपण नेहमी

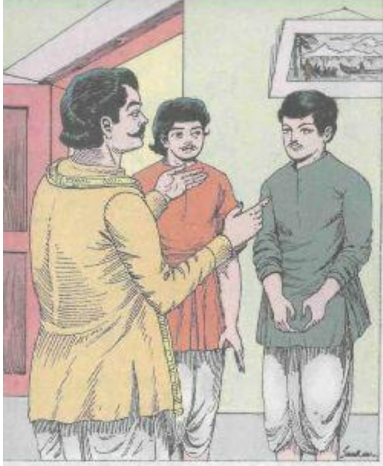

आनंदी, तृप्त असले पाहिजे अशी इच्छा निर्माण झाली. घरीं पोंचल्यानंतर जरा विश्रांति झाली. थकवा कमी झाल्यानंतर पार्वतीचा पिता गांवात जायला निघाला. तेव्हां तो शंभूला म्हणाला, "तुझ्या गांवातून मी आमच्या गांवातल्या कांहीजणांसाठी चांगल्या बातम्या घेऊन आलो आहे. या बातम्या ऐकून त्यांना जरूर आनंद होईल. इतरांनी आनंदी झालेले तुला आवडते ना? तर मग तूही चल माझ्याबरोबर."

पार्वतीनेही त्यांच्याबरोबर जाण्याचा हट्ट केला. तिघेही एकत्र बाहेर पडले. हे पाहून शंभू मनोमन फारच खूष झाला होता. पण त्याचा हा आनंद फार वेळ टिकला नाही.

ते त्यांच्या रस्त्यावरुन चळले तेवढ्यांत त्यांना एक आठ वर्षांचा मुलगा दिसला. तो फारच उदास व दुःखी दिसत होता.

पार्वतीने त्याची दीनवाणी मुद्रा पाहून विचारले, "काय रे झालं लल्लू? इतका कां खट्टू झाला आहेस तूं?"

"माझी रंगीबेरंगी गोटी झाडीत पडली. मी शोधायचा प्रयत्न केला तर सांपाचा फुत्कार असावा असा फुसफुस आवाज आला. मला वाटलं की तिथें खराखुरा सांप असेल." लल्लूने घाबरत सांगितलं.

"तूं अगदी भित्रा आहेस रे! अरे, वाऱ्यामुळें जेव्हां एक पान दुसऱ्या पानावर घासतं, तेव्हां तसा आवाज येतो बरं !" नंतर ती पित्याकडे वळून म्हणाली, "बाबा, आधी गोटी शोधून काढूं या नि नंतर पुढें जाऊं या !"

"तुझी ही संवय कधी सुटायची नाही" कौतुकाने म्हणत पार्वतीचा पिता पुढें चालूं लागला.

शंभू त्याच्याबरोबर एका गृहस्थाच्या घरीं गेला. पार्वतीच्या पित्याने त्या गृहस्थाला सांगितलं, "तूं तर मोठा नशीबवान आहेस. तुला सारखी तुझ्या लेकीच्या लग्नाची काळजी वाटत होती ना? चमन या लग्नाला तयार झाला आहे. जे कांही मानपान, खर्च, तूं लग्नांत करूं शकशील, ते त्याला कबूल आहे !"

त्या गृहस्थाने खूष होऊन म्हटले, "ही आनंदाची बातमी तू आणली आहेस तर! पण गणपतीचे काय म्हणणे होते?" "तो वेडा पैशाच्यामागे धावणारा आहे. मला नाही वाटत हा संबंध तो कबूल करेल म्हणून !" पार्वतीच्या पित्याने उत्तर दिलं.

"ठीक आहे, पोरीच्या नशिबांत जे लिहीलंय, तेच होणार" त्या गृहस्थाने त्यावर म्हटलं.

तिथून ते दोघे निघाले आणि आणखी एका गृहस्थाच्या घरीं गेले. तिथें एका तरुणाला पाहून पार्वतीच्या पित्याने त्याला विचारलं, "तू म्हणत होतास ना, की या जन्मांत मला कधी नोकरी मिळेल कां? या शंभूच्या गांवचे जमीनदार आहेत. त्यांच्या दुसऱ्या बायकोच्या मुलांना शिकवायचे काम आहे. त्याबद्दल ते दरमहा दोनशे रुपये द्यायला तयार आहेत. तुझी कामाची पद्धत त्यांनी नीट पारखून पाहिली कीं त्यानंतर ते तुला कचेरींत देखील चांगली नोकरी देतील."

"मी तर ऐकलं होतं की जमीनदाराच्या पहिल्या बायकोचा वरचष्मा कचेरींत बराच आहे म्हणे! तिच्या मुलांना शिकवायचं काम असतं तर नंतर जास्त चांगली नोकरी मिळण्याची शक्यता आहे. तिथें नाही कां जमायचं कांही?" त्या तरुणाने आतुरतेने विचारलं.

"त्यांना तर संस्कृत पंडित हवा आहे. तुला तर संस्कृत येत नाही, होय की नाही?" पार्वतीच्या पित्याने विचारलं.

"ठीक आहे, माझ्या कपाळावर जी रेखा लिहीली असेल, तेच मला मिळेल." तरुणाने त्यांना सांगितलं. हे दोघेजण घरीं परत जात होते तेव्हां वाटेंत त्याच जागी पार्वती त्यांना भेटली. तिने लल्लूची गोटी झुडुपांतून शोधून काढली होती. पार्वती पित्याला म्हणाली, "बाबा, मी लल्लूला गोटी काढून दिली. पण हो, त्यासाठी बराच वेळ शोधाशोध करावी लागली हं!" ती खूपच खुषींत दिसत होती.

घरीं पोंचल्यानंतर पार्वतीच्या पित्याने शंभूला विचारलं, "पार्वतीच्या खुषीचं कारण समजलं की नाही तुला?"

शंभूने उत्तर दिले, "त्यांत न समजण्यासारखं काय आहे? गोटी मिळाली म्हणून लल्लूला खूप आनंद झाला. पार्वतीने कष्ट करून, चिकाटीने गोटी शोधून काढली, त्यामुळें ती स्वतःही खूष झाली. पण तुम्ही लग्नाच्या ठरवाठरवीबद्दल ज्या गृहस्थांशी बोलत होतात, त्यांच्याबद्दल मात्र मला वाटलं की ते फारसे खूष दिसले नाहीत. त्याचप्रमाणें तो दुसरा तरुणदेखील संतुष्ट वाटला नाही. कारण जमीनदाराच्या पहिल्या पत्नीच्या मुलांना शिकवण्याची संधी त्याला मिळूं शकणार नव्हती."

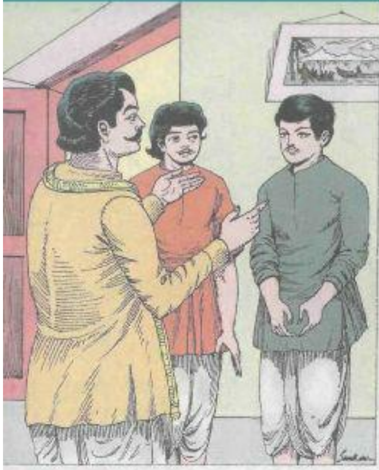
एक प्रदीर्घ श्वास घेऊन पार्वतीचा पिता म्हणाला, "आपण सगळेच परोपकार करूं शकतो. पण त्याच्याबरोबर कुणाला संतुष्ट करणें हे आपल्या हातांत थोडंच असतं?"

वेताळाने ही गोष्ट राजाला सांगितली आणि पुढें म्हटलं, "राजन्, मला शंका आहे की परोपकार आणि संतुष्ट होणे याबाबतीत शंभूला सांगून पार्वतीच्या पित्याने मोठ्या चतुराईने त्याला समाधानी करण्याचा प्रयत्न केला. पण मला वाटतं की त्याला हे कांही समजलं नाही. बहुधा हे त्याच्या कुवतीच्या बाहेर असावं. माझ्या या शंकेचे उत्तर तुला माहीत असूनही तू मौन पाळलेस, तर तुझ्या डोक्याचे तुकडेतुकडे होतील.

विक्रमार्क म्हणाला, "पार्वतीच्या पित्याला त्या वेगवेगळ्या व्यक्तींचा वेगवेगळा स्वभाव माहीत होता. त्या गृहस्थाला आपल्या मुलीचे लग्न ठरेल की नाही याबद्दल शंका होती. पण जेव्हां स्थळ नक्की ठरते आहे ही बातमी कळली, तेव्हां तो म्हणूं लागला की जे दुसरे यापेक्षांही चांगले स्थळ होते, तिथें बोलणीं जमूं शकली नसती कां म्हणून ! त्याचप्रमाणे, ज्याला नोकरी मिळण्याची मुळीच शक्यता नव्हती, त्याला एक नोकरी मिळाल्यावर लगेच वाटूं लागलं की यापेक्षां जास्त चांगली चांगली नोकरी मिळायला हवी होती! केवळ दुसऱ्यांना समाधान देण्यासाठींच फक्त परोपकार केला पाहिजे असं नाही, पण त्यांना मदत करताना परोपकार करायला हवा. कुणालाही मदत करणें सहज शक्य होते, पण कुणाला समाधान देणें, संतुष्ट करणें हे सोपे काम नसते. पार्वतीच्या पित्याला हे व्यावहारिक सत्य ठाऊक होतं. त्यामुळें त्याच्या बोलण्यांत फक्त वाक्चातुर्य आहे. किंवा त्याला ही समस्या किती खोल आहे ते समजलं नसावं, असं तुझं म्हणणं संपूर्णपणें निराधार आहे."

राजाचे मौनभंग झाल्यामुळें वेताळ शवासहित अदृश्य झाला व पुन्हां झाडावर जाऊन बसला.

"माझी रंगीबेरंगी गोटी झाडीत पडली. मी शोधायचा प्रयत्न केला तर सांपाचा फुत्कार असावा असा फुसफुस आवाज आला. मला वाटलं की तिथें खराखुरा सांप असेल." लल्लूने घाबरत सांगितलं.

"तूं अगदी भित्रा आहेस रे! अरे, वाऱ्यामुळें जेव्हां एक पान दुसऱ्या पानावर घासतं, तेव्हां तसा आवाज येतो बरं !" नंतर ती पित्याकडे वळून म्हणाली, "बाबा, आधी गोटी शोधून काढूं या नि नंतर पुढें जाऊं या !"

"तुझी ही संवय कधी सुटायची नाही" कौतुकाने म्हणत पार्वतीचा पिता पुढें चालूं लागला.

शंभू त्याच्याबरोबर एका गृहस्थाच्या घरीं गेला. पार्वतीच्या पित्याने त्या गृहस्थाला सांगितलं, "तूं तर मोठा नशीबवान आहेस. तुला सारखी तुझ्या लेकीच्या लग्नाची काळजी वाटत होती ना? चमन या लग्नाला तयार झाला आहे. जे कांही मानपान, खर्च, तूं लग्नांत करूं शकशील, ते त्याला कबूल आहे !"

त्या गृहस्थाने खूष होऊन म्हटले, "ही आनंदाची बातमी तू आणली आहेस तर! पण गणपतीचे काय म्हणणे होते?" "तो वेडा पैशाच्यामागे धावणारा आहे. मला नाही वाटत हा संबंध तो कबूल करेल म्हणून !" पार्वतीच्या पित्याने उत्तर दिलं.

"ठीक आहे, पोरीच्या नशिबांत जे लिहीलंय, तेच होणार" त्या गृहस्थाने त्यावर म्हटलं.

तिथून ते दोघे निघाले आणि आणखी एका गृहस्थाच्या घरीं गेले. तिथें एका तरुणाला पाहून पार्वतीच्या पित्याने त्याला विचारलं, "तू म्हणत होतास ना, की या जन्मांत मला कधी नोकरी मिळेल कां? या शंभूच्या गांवचे जमीनदार आहेत. त्यांच्या दुसऱ्या बायकोच्या मुलांना शिकवायचे काम आहे. त्याबद्दल ते दरमहा दोनशे रुपये द्यायला तयार आहेत. तुझी कामाची पद्धत त्यांनी नीट पारखून पाहिली कीं त्यानंतर ते तुला कचेरींत देखील चांगली नोकरी देतील."

"मी तर ऐकलं होतं की जमीनदाराच्या पहिल्या बायकोचा वरचष्मा कचेरींत बराच आहे म्हणे! तिच्या मुलांना शिकवायचं काम असतं तर नंतर जास्त चांगली नोकरी मिळण्याची शक्यता आहे. तिथें नाही कां जमायचं कांही?" त्या तरुणाने आतुरतेने विचारलं.

"त्यांना तर संस्कृत पंडित हवा आहे. तुला तर संस्कृत येत नाही, होय की नाही?" पार्वतीच्या पित्याने विचारलं.

"ठीक आहे, माझ्या कपाळावर जी रेखा लिहीली असेल, तेच मला मिळेल." तरुणाने त्यांना सांगितलं. हे दोघेजण घरीं परत जात होते तेव्हां वाटेंत त्याच जागी पार्वती त्यांना भेटली. तिने लल्लूची गोटी झुडुपांतून शोधून काढली होती. पार्वती पित्याला म्हणाली, "बाबा, मी लल्लूला गोटी काढून दिली. पण हो, त्यासाठी बराच वेळ शोधाशोध करावी लागली हां!" ती खूपच खुषींत दिसत होती.

घरीं पोंचल्यानंतर पार्वतीच्या पित्याने शंभूला विचारलं, "पार्वतीच्या खुषीचं कारण समजलं की नाही तुला?"

शंभूने उत्तर दिले, "त्यांत न समजण्यासारखं काय आहे? गोटी मिळाली म्हणून लल्लूला खूप आनंद झाला. पार्वतीने कष्ट करून, चिकाटीने गोटी शोधून काढली, त्यामुळें ती स्वतःही खूष झाली. पण तुम्ही लग्नाच्या ठरवाठरवीबद्दल ज्या गृहस्थांशी बोलत होतात, त्यांच्याबद्दल मात्र मला वाटलं की ते फारसे खूष दिसले नाहीत. त्याचप्रमाणें तो दुसरा तरुणदेखील संतुष्ट वाटला नाही. कारण जमीनदाराच्या पहिल्या पत्नीच्या मुलांना शिकवण्याची संधी त्याला मिळूं शकणार नव्हती."

एक प्रदीर्घ श्वास घेऊन पार्वतीचा पिता म्हणाला, "आपण सगळेच परोपकार करूं शकतो. पण त्याच्याबरोबर कुणाला संतुष्ट करणें हे आपल्या हातांत थोडंच असतं?"

वेताळाने ही गोष्ट राजाला सांगितली आणि पुढें म्हटलं, "राजन्, मला शंका आहे की परोपकार आणि संतुष्ट होणे याबाबतीत शंभूला सांगून पार्वतीच्या पित्याने मोठ्या चतुराईने त्याला समाधानी करण्याचा प्रयत्न केला. पण मला वाटतं की त्याला हे कांही समजलं नाही. बहुधा हे त्याच्या कुवतीच्या बाहेर असावं. माझ्या या शंकेचे उत्तर तुला माहीत असूनही तू मौन पाळलेस, तर तुझ्या डोक्याचे तुकडेतुकडे होतील.

विक्रमार्क म्हणाला, "पार्वतीच्या पित्याला त्या वेगवेगळ्या व्यक्तींचा वेगवेगळा स्वभाव माहीत होता. त्या गृहस्थाला आपल्या मुलीचे लग्न ठरेल की नाही याबद्दल शंका होती. पण जेव्हां स्थळ नक्की ठरते आहे ही बातमी कळली, तेव्हां तो म्हणूं लागला की जे दुसरे यापेक्षांही चांगले स्थळ होते, तिथें बोलणीं जमूं शकली नसती कां म्हणून ! त्याचप्रमाणे, ज्याला नोकरी मिळण्याची मुळीच शक्यता नव्हती, त्याला एक नोकरी मिळाल्यावर लगेच वाटूं लागलं की यापेक्षां जास्त चांगली चांगली नोकरी मिळायला हवी होती! केवळ दुसऱ्यांना समाधान देण्यासाठींच फक्त परोपकार केला पाहिजे असं नाही, पण त्यांना मदत करताना परोपकार करायला हवा. कुणालाही मदत करणें सहज शक्य होते, पण कुणाला समाधान देणें, संतुष्ट करणें हे सोपे काम नसते. पार्वतीच्या पित्याला हे व्यावहारिक सत्य ठाऊक होतं. त्यामुळें त्याच्या बोलण्यांत फक्त वाक्चातुर्य आहे. किंवा त्याला ही समस्या किती खोल आहे ते समजलं नसावं, असं तुझं म्हणणं संपूर्णपणें निराधार आहे."

राजाचे मौनभंग झाल्यामुळें वेताळ शवासहित अदृश्य झाला व पुन्हां झाडावर जाऊन बसला.

या महिन्यांत जन्मलेली विशेष व्यक्ती

स्थळ:मद्रास सन १९३३. एक तरुण जर्मनीहून डॉक्टरेट मिळवून मद्रासला परतला. उच्च शिक्षणासाठी परदेशी जाण्यासाठीं त्याच्या नातेवाईकांनी त्याला आर्थिक मदत केली होती. आता हिंदुस्तानांत परत आल्यानंतर आपल्या गांवी जाण्याइतके पुरेसे पैसे त्याच्याकडे नव्हते. तो अडचणींत सांपडला होता. अचानक त्याला एक कल्पना सुचली. 'द हिंदू' या सुप्रसिद्ध दैनिकाच्या कचेरींत तो गेला. 'मी जर एक लेख दिला तर मला तुम्ही पैसे द्याल?'' त्याने विचारले. संपादकांनी मान्य केले आणि लगोलग त्याने एक राजकीय लेख लिहीला. त्या लेखाचं मानधन त्याला मिळालं आणि त्याने गांवी जायचं आगगाडीचं तिकीट काढलं.

हा धडाडीचा व कल्पक तरुण म्हणजे राममनोहर लोहिया! पुढें हे एक महान समाजवादी व मानवतावादी विचारवंत, बुद्धिवंत आणि राजकारणी म्हणून प्रसिद्ध झाले.

संयुक्त प्रांतातल्या अकबरपूर या खेड्यांत लोहियाजींचा जन्म २३ मार्च १९१० रोजीं झाला. केवळ दहा वर्षांचे असतानाच त्यांच्या राजकीय कार्यास सुरुवात झाली. त्यांनी स्वदेशीचा प्रचार व प्रसार करण्यास प्रारंभ केला. पुढें विदेशी कपड्यांची होळी करणें, खादी वापरणें, आणि नागरी कायद्यांचा भंग करणें, असल्या कामांत ते इतरांनाही प्रोत्साहित करुं लागले. गांधीजींच्या सत्याग्रहाच्या चळवळींत लोहियाजी सामील झाले. परंतु ते अंधानुकरण करणारे शिष्य नव्हते.

बनारस हिंदू विद्यापीठांत ते शिकत होते तेव्हां ते एक उत्तम विद्यार्थी व उत्कृष्ट तडफदार वक्ता म्हणून प्रसिद्ध होते. १९२९ मधें अखिल भारतीय विद्यार्थी परिषदेचे ते अध्यक्ष झाले.

लोहियाजींनी १९३४ मधें कॉंग्रेसमधें प्रवेश केला. पक्षांतल्या कांही तरुण मंडळींनी जेव्हां कॉंग्रेस समाजवादी पक्ष स्थापन केला, तेव्हां त्या पक्षाच्या मुखपत्राचे, 'कॉंग्रेस सोशलिस्ट' चे लोहियाजी संपादक झाले.

१९४२ मधें जेव्हां 'भारत छोडो' चळवळीचे लोण देशभर आगीसारखे पसरले, त्यावेळेस लोहियाजींनी देशभक्तीपर पत्रकें, जाहिराती व भित्तीपत्रके एका अज्ञात छापखान्यांत छापून घेऊन, वांटण्याची व्यवस्था पाहिली. त्याच वेळेस 'कॉंग्रेस रेडियो' नांवाचे एक गुप्त रेडियो स्टेशन त्यांनी सुरुं केले व चालवले. जनतेमधे याचा फारच चांगला प्रभाव पडला. अनेक लोक या आंदोलनात सामील होऊं लागले. ब्रिटिश सरकारने लोहियाजींना पकडून तुरुंगात टाकले व त्यांचा अतोनात छळ केला, परंतु ते जरासुद्धां विचलित झाले नाहीत.

राममनोहर लोहिया

आंतरराष्ट्रीय राजकारणाच्या पटावरदेखील लोहियाजींनी आपला ठसा उमटवला. १९५८ सालीं त्यांनी पहिली आशियाई समाजवादी परिषद भरवण्यांत पुढाकार घेतला. १९५३ साली समान विचारांच्या कांही नेत्यांच्याबरोबर त्यांनी प्रजासमाजवादी पक्षाची स्थापना केली.

भारतीय भाषांना महत्व मिळावे म्हणून त्यांनी आटोकाट प्रयत्न केले. जातिभेद व वर्णभेद नसलेली समाजव्यवस्था निर्माण करण्याची त्यांची तीव्र इच्छा होती.

उत्तरप्रदेशांतल्या फरुक्काबाद मतदारसंघातून त्यांनी १९६३ सालीं पोट निवडणूक जिंकली लोकसभेंत आपले विचार व मतें ते अगदी स्पष्ट, परखड व जहाल शब्दांत मांडत असत. लोकसभेंतल्या उत्कृष्ट सभासदांमधे त्यांची गणना केली जाते.

''त्यांच्यासारखा निर्भय वृत्तीचा व तितकाच साधा माणूस मी अद्याप पाहिलेला नाही. त्यांनी कधीं हिंसेचा अवलंब केला नाही. जे कार्य त्यांनी हाती घेतले त्यामुळें त्यांची प्रतिष्ठा व त्यांचा गौरव जास्त वाढला आहे.'' हे उद्गार गांधीजींनी लोहियाजींबद्दल १९४० सालीं काढले होते. त्यावेळेस 'हरिजन' मधें लोहियाजींनी सरकार विरुद्ध लेख लिहीला होता व म्हणून सरकारने त्यांना अटक केली.

लोहियाजींनी कालवे खणणें, धरणें बांधणें यासारखे अनेक लोकोपयोगी कार्यक्रम आंखले व नागरिकांनाही त्यांत गुंतवले होते.

१२ ऑक्टोबर १९६७ रोजीं दिल्लीमधें त्यांचे निधन झाले.

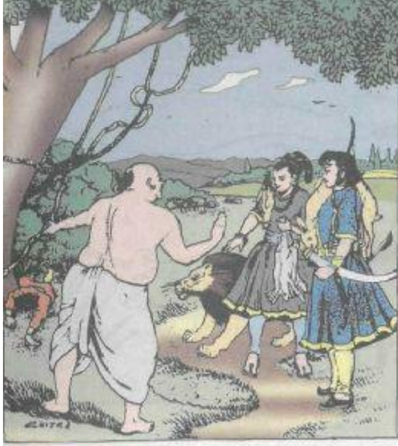
यक्ष पर्वत

2

(डाकूंच्या सरदाराने स्वर्णाचारी नांवाच्या एका वास्तुविशारदाला पकडले होते. त्याच्याकडून जंगलातल्या एका झोंपडीत राहाणाऱ्या दोन क्षत्रिय तरुणांबद्दलची सगळी माहिती सरदाराने काढून घेतली. जेव्हां सरदार स्वर्णाचारीला पकडून घेऊन जात होता, तेव्हां स्वर्णाचारी ओरडूं लागला. त्याचा ओरडा विघ्नेश्वर पुजाऱ्याने ऐकला. क्षत्रिय तरुणांनी एक सिंह पाळलेला होता त्या सिंहाला विघ्नेश्वरने डाकूंवरती आक्रमण करण्यासाठी पुकारले. सिंहाने एका डाकूवर झडप घातली व त्याचा गळा तोंडात पकडला. त्यानंतर...)

गर्जना करत अचानक येणाऱ्या सिंहाला पाहून डाकूंचा सरदार घाबरला. क्षणभर तो विचारांत पडला की आता काय करायचं? लगेच त्याने आपला भाला उचलून सिंहावर फेंकला. तो भाला सिंहापासून फूटभर अंतरावर जाऊन जमिनीवर पडला. इकडे सिंहाने डाकूचा गळा तोंडात धरला होता व तो इकडेतिकडे हालवत होता. डाकूंच्या सरदाराने इकडेतिकडे पाहिले. तो असहाय, एकाकी आहे असे त्याला वाटले. उंटावर स्वारी करणारा डाकू खाली पडला होता, त्याचा उंट घाबरून क्षत्रिय तरुणांच्या झोंपडीच्या मागच्या बाजूला पळायला लागला. आणखी एका मदतनीसाच्या उंटावर बसलेला स्वर्णाचारी मदत मागण्यासाठी मोठमोठ्याने ओरडूं लागला.

डाकूंचा सरदार नाराजीने स्वर्णाचारीकडे बघत म्हणाला, ''अे वास्तुविशारदा ! आता जरा गप्प बस की! मुकाट्याने आमच्याबरोबर चल ! नाहीतर तुला उंटावरुन खाली पाडीन आणि या सिंहाचेच भक्ष्य बनवीन.''

त्याच्या या बोलण्यावर स्वर्णाचारी फारच खूष झाला. कारण त्याला ठाऊक होतं की त्या सिंहाने त्याला कांहीच केलं नसतं. स्वर्णाचारीने घाबरण्याचं नाटक करत म्हटलं, "नायकजी, मला सिंहाचा आहार बनवण्यासाठी त्याच्यापुढें फेकून द्या ! तसंच झालं तर जन्मभूमीवर प्राण देऊन पुण्य तरी मी कमावीन. जन्मभूमीपेक्षां जास्त प्रिय आणखी काय असणार?"

डाकूंच्या सरदाराला वाटलं की स्वर्णाचारीला खाली पाडणेंच उत्तम होईल. पण त्याला लागलीच पर्वताच्या कुशींत असलेली आपली राजधानी आठवली. म्हणून त्याने आपल्या एका अनुयायाला सांगितलं, "हे बघ, याला खाली पडूंबिडूं देऊं नकोस. आपल्याला पर्वतांच्या रांगांमधें जो किल्ला बांधायचा आहे ना, त्यासाठीं ह्याची मदत आवश्यक आहे. तिथे याला घेऊन जाऊं. नंतर जर त्याने आपलं ऐकलं नाही तर तिथेंच त्याचे तुकडे तुकडे करुन टाकूं."

सरदाराचे हे बोलणें ऐकून स्वर्णाचारी भीतीने थरथर कांपू लागला. सिंहाला "भीम, भीम", अशा हांका मारून तो "मला वांचवा, मला वांचवा" असं जोरजोराने ओरडायला लागला.

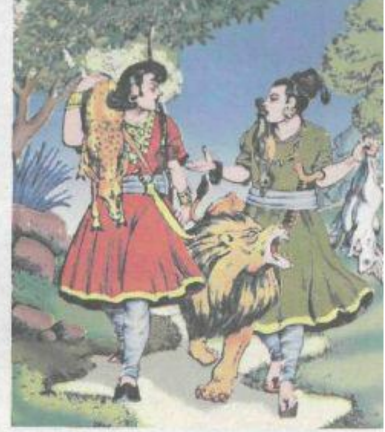
आपल्याला मारलेली हांक ऐकून भीम सिंह गर्जना करीत स्वर्णाचारीच्या उंटाकडे धांवला. डाकूंना धोक्याचा अंदाज आला आणि त्यांनी आपल्या उंटाला जोराने लाथ मारून हांकलले. उंट ज्वारीच्या शेतांच्या दिशेने जोरांत पळूं लागला. आपल्या उंटाला जोराने दौडवीत सरदारदेखील त्याच्यापाठोपाठ पळून गेला.

झोंपडीच्यामागें लपलेला विघ्नेश्वर पुजारी हे सारे पाहात होता. स्वर्णाचारी अशा प्रकारें डाकूंच्या कचाट्यांत सांपडलाय हे पाहून त्याला फार वाईट वाटले.

त्याचवेळीं अरण्यांत शिकार करून दोन्ही क्षत्रिय तरुण परत येत होते.

जेव्हां ते दोघे झोंपडीच्याजवळ पोंचले तेव्हां विघ्नेश्वर पुजारी पळतपळत त्यांच्याजवळ गेला आणि म्हणूं लागला, "महावीरांनो, खड्गधारींनो, सर्वनाश झालाय ! जे व्हायला नको होतं, तेच नेमकं झालंय, आता तुम्ही त्याला वाचवलं पाहिजेत."

त्यांच्यापैकी एका युवकाने तीक्ष्ण नजरेने बघत पुजाऱ्याला विचारले, "कुणाचा सर्वनाश झाला? आणि हा भीम पिंजऱ्याच्याबाहेर कसा आला?" आपल्याजवळ आलेल्या सिंहाला बघून त्याने विचारलं.

विघ्नेश्वर पुजाऱ्याने तिथें घडलेली घटना सविस्तर वर्णन करून सांगितली व तो म्हणाला, "वीरांनो, लौकर झोंपडीजवळ चला. तिथें सिंहाच्या पंजाने मेलेला डाकू तुम्ही पाहूं शकाल." दोन्ही तरुण पुजाऱ्याच्या पाठोपाठ गेले. पुजारी त्यांना मरून पडलेल्या डाकूजवळ घेऊन गेला आणि म्हणाला, "शत्रू गोटांतल्या इसमाचे हे शव पहा-आपल्या भीमाच्या पंजाच्या फटकाऱ्याने त्याला जखम झाली व तो मेला आहे." क्षत्रिय तरुण जीवदंत्राने ते शव काळजीपूर्वक पाहिले आणि तो पुढे म्हणाला, "हा जंगल्यांतल्या जातीपैकी माणूस दिसत नाही. कपडे आणि चेहरा पाहून असं वाटतं की हे लोक एखाद्या दूरच्या प्रांतातून या अरण्यांत आलेले असावेत."

"जर हा जिवंत असता तर त्याच्याकडून माहिती करुन घेता आली असती की हा कुठला माणूस आहे आणि इथे कशासाठी आला होता ते !" खड्गवर्मा बोलला. "खड्ग..! या डाकूंबद्दल आपल्याला माहिती मिळालीच पाहिजे. आपण त्याचा पाठलाग केला पाहिजे. गंडकमृग जातीतल्या लोकांपैकी कुणी ना कुणी अवश्य पाहिले असेल कीं हे लोक कुठल्या दिशेला पळून गेले ते!"

खड्गवर्माला हे सांगून जीवदंत्र पुजाऱ्याकडे वळला. "तुम्ही जा आणि गंडकमृग जातींमधला कुणी दिसलाच तर त्याला आपल्याबरोबर घेऊन या."

विघ्नेश्वर पुजारी थोड्या अंतरावर गेला न गेला तोंच त्याला गंडकमृग जमातीचा नेता अरण्य-मल व त्याचे सहकारी दिसले. ते आपापसांत जोरजोरांत वादविवाद करत होते.

पुजाऱ्याने त्यांच्याजवळ जाऊन म्हटले, "क्षत्रिय तरुण आत्ताच शिकार संपवून परत आलेले आहेत. उंटावर स्वार होऊन आलेल्या दरोडेखोरांना तुमच्यापैकी कुणीतरी पाहिलंय कां? माझा प्रिय मित्र स्वर्णाचारी याला त्यांनी पकडून नेलेलं आहे."

"पुजारीजी, आमचं उभं पीक त्यांनी लुटून नेलं आणि उरलेलं नष्ट केलं. खड्ग आणि जीवदंत्र हे दोघेजण कुठे आहेत आत्ता?"

नंतर ते पुजाऱ्याबरोबर गेले. झोंपडीजवळ आल्यानंतर ते दोघा तरुणांस भेटले. अरण्यमलने त्यांना सांगितले, "खड्ग आणि जीवदंत्र सरकार, लुटेऱ्यांनी आमचं सारं पीक लुटून नेलंय. आम्ही त्यांच्याशी सामना करूं शकलो नाही. आमचे वीर अरण्यपूरला परत गेले."

"छी छी ! राजा होऊन तुम्ही डाकूंसमोर टिकूं शकला नाहीत? किती शरमेची गोष्ट आहे ही ! तुमचा भेकडपणा पाहून तुमचे अनुयायी तुमच्याबद्दल काय विचार करीत असतील?"

खड्गवर्माने नाराजीने व रागाने म्हटले. "आपण त्यांच्यावर रागावूं नये. माझ्यावर रागवावे. कारण त्यावेळेला हे तिथें नव्हते. मीच एकटा होतो." असं म्हणून शिलामुखी त्या तरुणांसमोर आला.

"असं आहे कां? बरं मग, तू आता हे सांग कीं त्यांनी आपल्याला ठाऊक नाहीत अशी कांही नवी आयुधें वापरली होती कां? की त्यांच्या उंटांना पाहून तुमचे गंडकमृग बावरुन पळाले?" जीवदंत्राने विचारले.

शिलामुखीने सर्व हकीकत सविस्तर सांगितली व नंतर तो म्हणाला, "त्या डाकूंजवळ भाले व तलवारी यांखेरीज दुसरी कुठली हत्यारें नव्हती. पण आपण ज्यांना उंट म्हणत आहात ते प्राणी पाहून आमचे लोक घाबरुन गेले."

"ठीक आहे ! झालं ते झालं ! आता स्वर्णाचारीला दरोडेखोरांच्या हातून वांचवून परत आणणे हे आपलं कर्तव्य आहे. तुमच्या माणसांपैकी कांहीजण आत्ता लगेच जा आणि ते कोणत्या बाजूला गेले आहेत त्याचा शोध घ्या."

अरण्यमलने तिथेंच आपल्या अनुचरांना शत्रूच्या मागावर पाठवले.

सूर्यास्त झाला व हळूंहळूं अंधार पडूं लागला. खड्गवर्मा व जीवदंत्राने भोजन बनवले आणि जेवण झाल्यानंतर ते झोंपडीबाहेर आले. त्यावेळेला गंडकमृग जातींतला एक इसम, जो शत्रूचा शोध घ्यायला गेला होता तो परत आला. तो धापा टाकीत होता.

त्याला पाहून अरण्यमल राजाने आतुर स्वरांत त्याला विचारले, "दिसले कां दरोडेखोर? तुझ्याबरोबर निघालेले ते तिघेजण कुठे आहेत?"

गंडकमृग जातीच्या त्या इसमाने सांगितलं

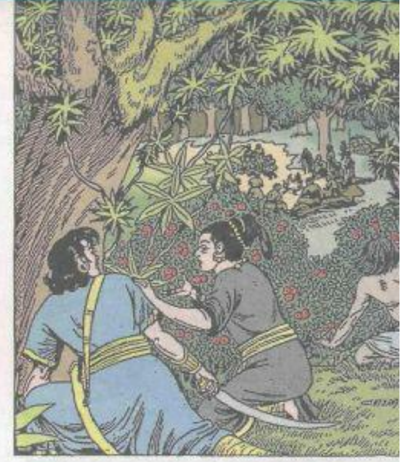
की ते डाकू पर्वतांवरच्या नदीच्या प्रवाहाच्या विरुद्ध दिशेला पुढें गेले होते. केवळ हे सांगण्यासाठीच तो त्या तिघांना सोडून परत आला होता.

जीवदंत्राने विचारले, "इतर तिघेजण डाकूंचा पाठलाग करत आहेत कां?" "होय सरकार, आपण तिथें जाईपर्यंत, ते त्यांच्या मागावर राहून त्यांच्यावर लक्ष ठेवतील." त्याने उत्तर दिले.

जीवदंत्राने विचार करुन निर्णय घेतला व खड्गवर्माला सांगितले, "खड्ग, आता आपण निघूं या ! अंधार पडल्यानंतरच जर आपण त्या भागांत पोंचलो तर जास्त चांगले. कांहीही झालं तरी, आज रात्रीच स्वर्णाचारीला सोडवलं पाहिजे."

जेव्हां ते दोघे तरुण आपल्या तलवारी व धनुष्यबाण घेऊन बाहेर पडले तेव्हां विघ्नेश्वर पुजारी ओरडून म्हणाला, "आपल्या सिंहाने, भीमने ज्या डाकूला मारुन टाकलंय, त्या डाकूचा उंट इथेंच आसपास असेल कुठेतरी ! त्याच्यावरच बसून जा. तो उंट शोधा आधी!"

हे बोलणें ऐकून गंडकमृग जातीतले चौघेजण उंटाला शोधूं लागले. आजूबाजूला खूप हिंडले व ते थकून गेले. शेवटीं एक झाडीच्या मागे तो उंट बसलेला होता तो त्यांना दिसला. थोड्याच वेळांत त्या उंटाला पकडून ते घेऊन आले. डाकूंची बातमी आणणारा गंडकमृग पुढें जाऊं लागला, आणि दोन्ही तरुण उंटावर बसून त्याच्या पाठोपाठ जाऊं लागले. जंगलात थोडे दूर गेल्यानंतर त्यांनी पाहिले की नदी किनाऱ्या-

वरच्या एका प्रशस्त कातळावर डाकू जेवण रांधण्यांत गुंतलेले होते सगळेजण खूप दमलेले दिसत होते. कांहीजण उंटांची देखभाल करण्यांत गर्क होते. त्यांच्यापैकी कांहीजण वाळलेली लांकडे, काटक्या शोधत झाडांमधे हिंडत होते.

"जीव, त्या मंडळींनी स्वर्णाचारीची काय अवस्था केली आहे ते आपण प्रथम पाहिलं पाहिजे. लांकडे गोळा करणाऱ्यांपैकी एखाद्या माणसाला जिवंत पकडलं तर याबद्दल तो माहिती देऊं शकेल." खड्गवर्माने सुचवले.

"हो. हे अगदी बरोबर सांगितलंस. हा उपाय चांगला आहे. तुझ्याबरोबर एकाला घेऊन जा. पण कोणत्याही परिस्थितींत आम्ही इथें लपलेलो आहोत हे मात्र त्यांना माहीती होता कामा नये." जीवदंत्राने त्याला सावध करीत म्हटले. खड्ग-

वर्मा गंडकमृग जमातींतल्या एका माणसाला आपल्याबरोबर घेऊन गेला. लौकरच वाळलेली लांकडे गोळा करण्यांत मग्न असलेला एक डाकू त्यांना दिसला. पण डाकूने त्यांना पाहाण्या-पूर्वीच त्याला शिताफीने कसे पकडायचे याचा विचार तो करुं लागला.

खड्गवर्माला एक कल्पना सुचली. त्याने पाहिलं की दरोडेखोर फक्त वाळलेल्या काटक्याच गोळा करतो आहे असं नाही, तर लौकर वाळतील अशा झाडाच्या फांद्याही आपली पूर्ण ताकद लावून जोराने तोडतो आहे.

खड्गवर्माने गंडकमृगाच्या माणसाकडून एक वाळलेली फांदी तोडली. जशी ती फांदी धडाम्‌कन मोडून पडली, तशी हे दोघेजण एका मोठ्या झाडाच्यामागें लपले. वाळकी फांदी पडल्याचा आवाज ऐकल्यावर, ती फांदी उचलण्यासाठीं डाकू तिथें आला. तो घाईत होता त्यामुळें इतकी मोठी फांदी अशी अचानक कशी व कां तुटली असावी, हा विचार कांही त्याच्या मनांत आला नाही.

तो फांदी उचलायला म्हणून डाकू वांकला आणि खड्गवर्माने पाठीमागून त्याच्यावर झेंप घेतली. त्याने डाकूचा गळा दोन्ही हातांनी घट्ट पकडला. गंडकमृग इसमाने लगेच आपला भाला त्याच्या छातीवर ठेवला.

त्या डाकूला खुणेनेच सांगण्यात आलं की जर तो ओरडला किंवा किंचाळला तर तो कांही जिवंत राहाणार नाही.

खड्गवर्माने डाकूला घट्ट पकडून धरला होता. तो भितीने थरथर कांपत होता. तशा अवस्थेंत खड्गवर्माने त्याला उभा केला व त्याला सांगितलं, "मुकाट्याने माझ्या पाठोपाठ चालत ये. तुला मी मारणार नाही.

तूं जर तुझ्या लोकांना सावध करण्याचा प्रयत्न केलास तर मात्र तुला इथेंच उभा चिरून टाकीन."

डाकू एकदम गप्प झाला आणि खड्ग-वर्माच्याबरोबर जाऊं लागला. डाकूला पाहून जीवदंत्र फारच आनंदित झाला, व त्याला म्हणाला, "तुम्ही लोकांनी डोंगराच्या खालच्या नदीजवळचं सारं पीक लुटून नेलंत आणि उध्वस्त केलंत. त्यावेळेला तुम्ही स्वर्णाचारी नांवाच्या एका माणसाला पकडून नेलं होतंत. आता तो कुठे आहे? तुम्ही त्याचं काय केलं आहेत?

डाकू भेदरलेलाच होता. तो म्हणाला, "खरं सांगितलं तर तुम्ही मला सोडून द्याल?" जीव-दंत्राने त्याला आश्वासन देत म्हटलं, "अवश्य!" "सरकार, तो माणूस 'वांचवा, वांचवा' असं ओरडत होता. आमचे सरदार चिडले आणि त्यांनी त्याला ज्वारीच्या ताटांत बांधून ठेवलंय. नदीच्या किनाऱ्यावर आम्ही उंटांच्या पाठीवरचं सामान उतरवलं होतं, त्या ढीगांत तो पडलेला आहे. मी जे सांगतो आहे ना, ते अगदी खरं आहे."

"तूं खरं सांगतो आहेस की नाही याचा जोपर्यंत आम्हाला विश्वास वाटत नाही, तोपर्यंत तुला या झाडाला बांधून ठेवूं. तूं ओरडूं नयेस म्हणून तुझ्या तोंडात वाळलेली पाने कोंबून ठेवतो." जीवदंत्राने सांगितलं.

नंतर जीवदंत्र व खड्गवर्मा दोघेही झाडावर चढले आणि तिथें डाकूंचा तळ पडला होता त्या जागेकडे बघूं लागले. अचानक खड्गवर्माने पाहिलें की डाकूंच्या जवळच्या डोंगरातल्या गुहेंत मशालीचा उजेड आहे.

आश्चर्य व्यक्त करीत तो म्हणाला, "जीव, हे बघ! डोंगरातल्या गुहेमधल्या मशालीचा उजेड तुला दिसतोय ना? तो विचित्र आकाराचा इसम कोण आहे? त्याच्या साऱ्या शरीरावर केंसाच्या जटा आहेत. आणि त्याच्यामागे जास्तच विचित्र दिसणारा कुणीतरी त्याला आपल्या जादूच्या सोट्याने मारतो आहे."

जीवदंत्राने त्या गुहेकडे नीट लक्ष देऊन पाहिले. खड्गवर्माच्या सांगण्यानुसार गुहेंत मशाल जळत होती. त्या उजेडांत त्याने एक विचित्र आकाराची व्यक्ती पाहिली. तिच्या अंगावर जटांचे जंगलच होते. मागे काळे कपडे घातलेला एक मांत्रिकही तिथें उभा होता. त्याच्या हातांत जादूचा सोटा होता.

खड्गवर्मा आणि जीवदंत्र, दोघेही आश्चर्य चकित होऊन त्या विचित्र माणसाकडे पाहूं लागले. तो अचानक जोरांत ओरडूं लागला. साऱ्या अरण्यांत त्याचा भेसूर आवाज गरजला. तो गुहेच्याबाहेर धांवत आला. आणि डाकूंच्या दिशेने जोरांत पुढें सरसावला. त्याच्या कपा-ळावर अग्निकणांसारखी एक ज्योत चमचमत होती नि विझत होती !

(क्रमशः)

भारताच्या राजकारणांतल्या कोलांट्या

भारताने आपल्या अणुशक्ती कार्यक्रमावर जोर देण्याचा धाडसी निर्णय घेतला. १८ मे १९७४ला भारताने राजस्थानच्या वाळवंटात, पोखरणमधें भूगर्भांत पहिली अणुशक्तीचांचणी केली. भूपृष्ठाच्या खाली १०७ मीटर्स खोलीवर ही चांचणी सकाळीं ८.१५ वाजता केली गेली. त्यायोगे बलाढ्य राष्ट्रांची मक्तेदारी संपुष्टात आली, व भारत अणुशक्ती संघाचा सभासद झाला. आपल्या साऱ्या चांचण्या शांततेच्या कार्यासाठींच असतील असे भारताने प्रतिपादन केले.

२४ ऑगस्टला फक्रुद्दीन अली अहमद हे भारताचे पांचवे राष्ट्रपती झाले. २७ ऑगस्टला बी.डी. जत्ती हे उपराष्ट्रपती झाले. काश्मीरमधे शेख अबदुल्ला २५ फ्रेब्रुवारी १९७५ रोजीं मुख्यमंत्री झाले. केंद्रसरकारशी त्यांनी केलेला करार विधानसभेने मंजूर केला. त्यानुसार भारत सरकारच्या अधिपत्याखेरीज इतर कोणतेही निर्णय घेण्यास विधानसभा स्वतंत्र होती. जूनमधें शेख अबदुल्लांनी लोकमत आघाडी बरखास्त केली आणि ते राष्ट्रीय परिषदेंत सामील झाले.

फक्रुद्दीन अली अहमद

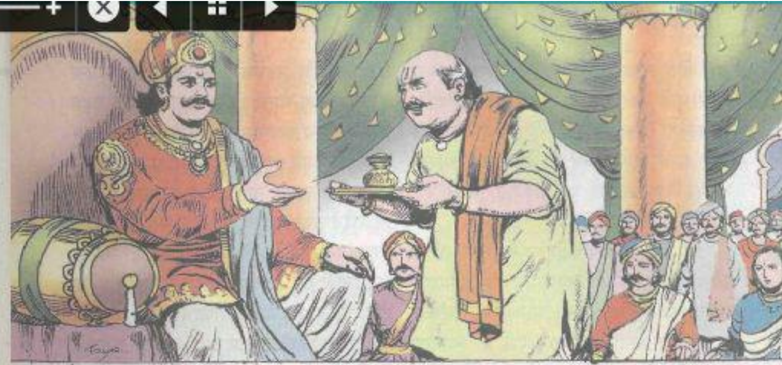
१९६२ व १९६५ सालीं जेव्हां भारताचे पाकिस्तान व चीनशी युद्ध सुरुं झाले तेव्हां दोन्ही वेळां आणीबाणी लागू करण्यांत आली होती. १९७५ साली तिसऱ्या वेळेला आणीबाणी जाहीर करण्यांत आली. मात्र यावेळेला कारण अगदी वेगळे होते. याची सुरवात झाली अलाहाबाद हायकोर्टाच्या १२ जूनच्या निकालाने! त्यानुसार इंदिरा गांधी यांची १९७१ मधली निवडणूक रद्द ठरवली व त्यांना सहा वर्षे कोणतीही निवडून आलेली जागा किंवा पद घेण्यास मनाई होती. १३ जूनला बहुतेक सर्व विरोधी पक्षांनी राष्ट्रपती भवनापुढें निदर्शन केले व पंतप्रधानांच्या राजिनाम्याचा आग्रह धरला.

२४ जूनला सुप्रीम कोर्टाने अलाहाबाद हायकोर्टाचा निकाल उचलून धरला. २५ जूनला भारतीय कम्युनिस्ट पक्षाखेरीज सारे विरोधी पक्ष एकत्र आले. जयप्रकाश नारायण यांच्या नेतृत्वाखाली त्यांनी देशभर इंदिरा गांधींच्या सरकार विरुद्ध आंदोलन सुरुं करण्याचे ठरवले. त्या रात्रीं राष्ट्रपती फक्रुद्दीन अली अहमद यांनी देशाला अंतर्गत धोका असल्यामुळें आणीबाणी जारी केली. जयप्रकाश नारायण, मोरारजी देसाई, वाजपेयी, अडवानी, चरणसिंग व अशोक मेहता यांसारख्या प्रमुख नेत्यांना अटक करण्यांत आली. राष्ट्रीय स्वयंसेवक संघ, आनंदमार्ग, व इतर कांही संघटनांच्यावर बंदी घातली गेली, वृत्तपत्रांतल्या बातम्यांवर नियंत्रण व बंधने आली. ७ नोव्हेंबरला सुप्रीम कोर्टाने इंदिरा गांधींची रायबरेलीतील निवडणूक सनदशीर ठरवली. परंतु आणीबाणी मात्र १९७७ सालीं, निवडणुकांच्या अगोदरच उठवली गेली.

लोकसभेंत एक नवी राजकीय आघाडी निर्माण होत होती. १९७६ मधें चार पक्षांनी एकत्र येऊन जनता पक्ष स्थापन करायचे ठरवले.

हे चार पक्ष होते कॉंग्रेस (O), जनसंघ, भारतीय लोकदल, आणि समाजवादी पक्ष. १९७७ च्या या निवडणुकीत जनता पक्षाने कॉंग्रेसकडून सत्ता काबीज केली, आणि भारतीय राजकारणाचे एकूण चित्रच पालटले.

(पुढील महिन्यांत : जगांतल्या सर्वांत मोठ्या लोकशाहीची हालचाल)

कविची राजशिष्टाई

कांचनवर्मा कांचनपूरचा राजा होता. तो कोणत्याही परिस्थितीत प्रजेला त्रास होऊं देत नसे. प्रजेचा तो फार आवडता होता. राजाने विचारपूर्वक वेगवेगळ्या सुधारणा केल्या. थोडक्यांत जनता सुखी होती. तिला कुठल्याही गोष्टीची कमतरता नव्हती. धनधान्याची सुबत्ता होती.

एके दिवशी राजदरबारांत एक व्यापारी आला. तो सुगंधी द्रव्यांचा व्यापारी होता. त्याचे नाव निरंजन सावकार होते. देशविदेशांत कांहीही चढउतार न होता त्याचा व्यापार भरभराटीला आला होता. तो राजाला म्हणाला "बहुतेक अत्तरें मी विदेशांतून आणली आहेत. जावा द्वीपावरुन एक नवीन अत्तर आणले आहे. सर्वांत प्रथम ते आपल्याला अर्पण करणे हे माझे कर्तव्य आहे." मग त्याने कांचनवर्मा महाराजांना अत्तराची शिशी अर्पण केली. राजाला ते अत्तर फार आवडले. त्याने नोकराला आज्ञा केली की सर्वांना ते अत्तर लाव. नोकराने राजाच्या आज्ञेप्रमाणे सर्वांना अत्तर लावले. संपूर्ण दरबारभर अत्तराचा घमघमाट सुटला. तेव्हां राजकवी उठून म्हणाले "निरंजन सावकारांनी आणलेले हे अत्तर, अत्तर नसून जावा द्वीपांत पसरलेल्या महाराजांच्या किर्तीचा सुगंध आहे."

राजाच्या प्रशंसापर केलेल्या बोलण्याला सर्वांनी टाळ्या वाजवल्या. खूष झालेला निरंजन म्हणाला "कविवर्यांच्या म्हणण्याप्रमाणे आपल्या किर्तीचा सुगंध हाच माझ्या व्यापाराचा आधार- स्तंभ आहे. कविवर्यांचे म्हणणे शंभरटक्के सत्य आहे.

दरबारांत घडलेल्या घटनेचे वर्णन अंत:पुरापर्यंत पोहोचले. महाराणीपासून दासींपर्यन्त सर्वांनी अत्तराची खूप स्तुती केली. कांचनवर्मा अत्तर ह्या नावाने हे अत्तर कांचनपुरात मोठ्या प्रमाणावर विकले जाऊं लागले.

एक दिवस सावकाराने राजकवींना आपल्या घरीं बोलवले व म्हणाला, "मला स्वत:ला माहीत

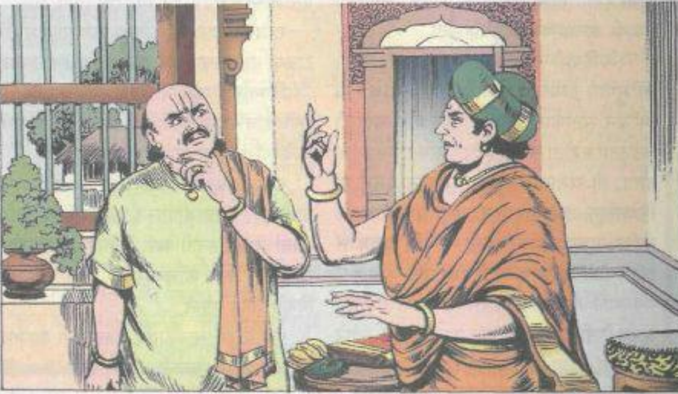
मार्कंडेय शर्मा

नाही की हे अत्तर किती प्रभावी आहे. पण तुमच्या प्रशंसेमुळे ह्याला चांगली प्रसिद्धी मिळाली. कांचनवर्मा अत्तर ह्या नांवाने हे खूप प्रसिद्ध झाले आहे. ह्याचा चांगला खप पण होतो आहे. त्यामुळे मी खूप पैसा कमविला. ह्या फायद्यांत तुम्हाला पण हिस्सा मिळाला पाहिजे."

असे म्हणून त्याने कविराजांना रेशमी वस्त्रें व दक्षिणा दिली. मग तो म्हणाला, "माझे व माझ्या व्यापाराचे कौतुक करणारे काव्य रचा. प्रत्येक माणसाच्या तोंडी माझे नांव येऊ दे. ज्याच्या त्याच्या तोंडी माझी व माझ्या व्यापाराची प्रशंसा येऊ दे. जर असे घडले तर तुम्ही मागाल ते बक्षिस मी तुम्हाला देईन."

त्याचे बोलणे ऐकून कवी चंद्रचूडांनी रागावून रेशमीवस्त्रे व दक्षिणा घेण्यास नकार दिला. ते म्हणाले "आंब्याची नवी पालवी खात कोकीळा फक्त वसंत ऋतूंतच कूजन करते. आकाशांत विजा चमकतात तेव्हांच मोर नाचतो. त्याचप्रमाणे काव्य करण्यालायक व्यक्ती किंवा घटना असली तरच कवीला काव्य करण्यास स्फूर्ती येते. तुझ्यासारख्या लोभी व स्वार्थी माणसाची प्रशंसा करणारे काव्य मी कधीही करणार नाही. अशा काव्यास कविता म्हणणे देखील योग्य होणार नाही. तुझ्या व्यापारवृद्धीसाठी केलेले काव्य कविता ह्या सदरात येतच नाही. जर कुठे चूक होत असेल, प्रजेचे अहित होत असेल, तर प्रत्यक्ष राजाची निंदा करायला देखील मी मागेपुढे पहाणार नाही. आपल्या काव्याने मी लोकांना जागृत करीन, प्रोत्साहित करीन. तेव्हां आपल्या व्यापारवृद्धी साठी मला वापरायचा व्यर्थ प्रयत्न करुं नकोस."

राजकवींच्या बोलण्याने व्यापारी अगदी सुन्न झाला. त्याचा चेहरा पांढरा फटक पडला. ही गोष्ट महाराजांच्या कानावर गेली. त्यांनी राजकवींना बोलावून म्हटले "समजा, माझ्या हातून कांही चूक

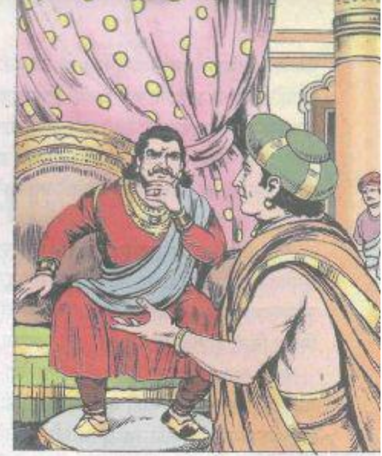

झाली तर माझीसुद्धा निंदा करण्यास तुम्ही तयार आहात? ह्या क्षणीं मी तुम्हाला तुरुंगात टाकतो. मग तुम्ही काय कराल?"

चंद्रचूड उत्तर देणार येवढ्यांत मंत्री मधे पडून म्हणाले, "महाराज शनज दुष्ट होता. दुर्योधन अहंकारी होता. त्या दोघांचे दुर्गुण कविने स्पष्ट शब्दात मांडले म्हणून राम देवस्वरूप मानले गेले. महाभारतकारांनी धर्मराजांच्या गुणांची स्तुती केली म्हणून लोकांना त्यांचे मोठेपण समजले. त्याचप्रमाणे कीचकासारख्याचा स्त्रीलंपटपणा उघडा पाडून त्याला शिक्षा दिली गेली. ह्याबद्दल देखील कवींनी लिहीले आहे. ते फक्त चांगल्या नाही तर वाईट गोष्टींबद्दलसुद्धा लिहीण्याची सचोटी दाखवतात. चंद्रचूडांच्या बोलण्यामागे कुठलाही वाईट हेतू नाही. ते कर्तव्यभावनेच्या पोटी असे बोलले."

राजकवींनीही मंत्र्यांच्या म्हणण्याला दुजोरा दिला तेव्हां कुठे राजा जरा शांत झाला.

ह्या गोष्टीनंतर राज्यांत लागोपाठ चार वर्षे दुष्काळ पडला. निरंजन सावकाराचे नुकसान व्हायला लागले तेव्हां तो दुसऱ्या देशात जाण्याची तयारी करूं लागला. ह्याचवेळी शेजारच्या कल्याणदेशाचा राजा शक्तिसिंह कांचनपूरवर स्वारी करण्याच्या बेतांत होता. ह्यावर दुसरा कोणताच उपाय नसल्याने कांचनवर्माने शत्रुपक्षाशी तह करायचे ठरविले. मंत्र्यांच्या सांगण्यावरुन राजाने चंद्रचूड कवींना राजदूत म्हणून कल्याण देशांत पाठविले. कल्याण देशाचे राजे शक्तिसिंह यांनी चंद्रचूड कवींचा आदर सत्कार करुन म्हटले "शास्त्रानुसार राजदूतांस शिक्षा करणें योग्य नाही. तुमच्या देशाला आमच्या देशांत सामील करुन

घ्यायचे आम्ही पक्के ठरविले आहे. तुम्ही कवी आहात, पण राजदूत म्हणून आमच्याकडे आला आहात. तुम्ही आम्हाला कितीही दूषणें दिली तरी तुमचा देश आम्ही आमच्या देशास जोडणारच. ह्यावर तुम्हाला काय म्हणायचे आहे, हे मी जाणूं इच्छितो."

चंद्रचूड हंसून म्हणाला, "मी अजून आमच्या महाराजांचा निरोप देखील आपल्याला सांगितला नाही. तेवढ्यांतच आपण आपला मनसुबा जाहीर केलात. आमचा देश अत्यंत वाईट परिस्थितीतून जात आहे. रक्तपात न करता आपल्या स्वाधीन होण्याची आमची इच्छा आहे. आपले म्हणणे मी लक्षपूर्वक ऐकले आहे. आता कांचनपूरचा नागरीक म्हणून माझे म्हणणे पण ऐकून घ्या. घराचे दरवाजे उघडे असताना कुत्रें आंत घुसले तर आम्ही भले काय करणार? ठीक आहे की आमची मान झुकलेली आहे. आम्ही कडवे देशभक्त आहोत, येवढ्या

प्रमाणांत आमच्या महाराजांनी आमची देशभक्ती प्रज्वलित ठेवली आहे की एक दिवस आपल्याला आमच्या देशांतून हाकलून देण्याची शक्ती आमच्यांत आहे." त्यांचे बोलणे ऐकून शक्तिसिंह रागाने वेडा झाला. पण चंद्रचूड राजदूत म्हणून आलेले असल्याने त्यांना सोडून देण्यांत आले.

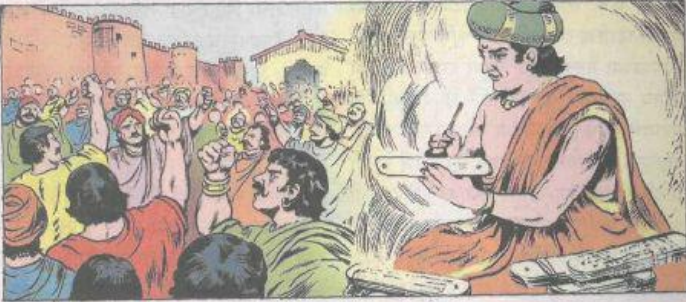
परत आल्यावर चंद्रचूडांनी राजाला सर्व हकीकत सांगितली. शक्तिसिंहाच्या धमक्यांनी रागावून कांचनवर्मानें युद्ध करण्याचे ठरविले." विजय तरी मिळेल किंवा वीरगती प्राप्त होईल." तो म्हणाला.

कवि चंद्रचूडाने शक्तिसिंहासमोर ज्या देश-भक्तीच्या गोष्टी केल्या, त्यांनी जनतेवर जादू केली. त्यांच्या हृदयांत देशभक्ती उफाळून आली. जनतेने प्रतिज्ञा केली कीं जय अथवा पराजय, कुठल्याही परिस्थितींत ते राजाची साथ सोडणार नाहीत. युद्धात शत्रूचा जीव घेऊं किंवा देशासाठी आपला जीव देऊं. निरंजन सावकाराने देखील परदेशातून दैनंदिन आवश्यकतेच्या गोष्टी मागविल्या व जनतेला स्वस्त दरांत विकल्या.

कांचनपूरच्या जनतेची प्रतिज्ञा ऐकून व देशभक्ती बघून कल्याणदेशाची प्रजा आपापसात कुजबुजायला लागली. "अशा परिस्थितीत आपल्या राजाने त्यांच्यावर स्वारी केली तर आपला विजय निश्चित आहे. ह्या परिस्थितीत त्यांच्यावर स्वारी न करण्यांतच शहाणपणा आहे." शक्तिसिंहाला पण गुप्तचरांकडून जनतेचे हे म्हणणे कळले. त्याच्या लक्षांत आले की आपली चूक होत आहे, ती सुधारली पाहिजे. त्याने कांचनवर्माला एका राजदूताकरवी संदेश पाठविला "मी आपल्या देशावर आक्रमण न करता, मैत्री करूं इच्छितो. आपली जनता दुष्काळग्रस्त आहे. तिच्यासाठी खाद्यपदार्थ पाठवीत आहे. जे झाले ते कृपया विसरून जावे."

आपल्या वचनाप्रमाणे शक्तिसिंहाने कांचन-पूरच्या जनतेस मदत केली. त्याने मैत्रीचा करार पाळला. चंद्रचूडाच्या राजशिष्टाईचे खूप कौतुक झाले.

राजकवि चंद्रचूडाने आपल्या राज्याच्या गुण-वर्णन पर एक काव्य रचिले. ज्यांत त्याने निरंजन सावकाराच्या उदारतेची आवर्जून प्रशंसा केली.

६१. भीष्माचा मृत्यू

महाभारत

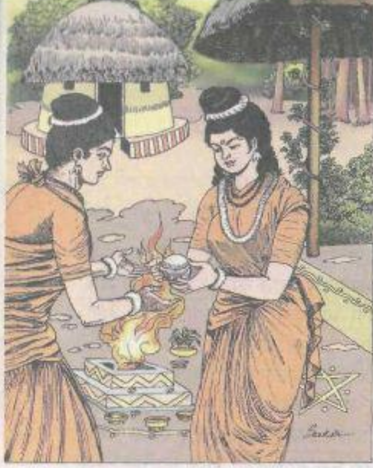
युधिष्ठिराने सर्वांत अगोदर आपल्याला राज्यप्राप्ती करुन देण्यांत प्रमुख मदत करणाऱ्या श्रीकृष्णाबद्दल आपली कृतज्ञता व्यक्त केली. त्याची युधिष्ठिराने खूप स्तुती केली. त्यानंतर आपल्या बंधूंना उद्देशून तो म्हणाला, "माझ्या प्रिय बंधूंनो, माझ्यामुळें तुम्हाला अरण्यांत असंख्य कष्ट झेलावे लागले आहेत. साधारण माणसें असे इतके कष्ट सोसूं शकत नाहीत, आता आपण विजय मिळवला आहे. तुम्ही सर्वजण थोडे दिवस विश्रांति घ्या. मग आपण नंतर भेटूं या."

युधिष्ठिराने धृतराष्ट्राच्या अनुमतीने, भीमाला राहाण्यासाठी दुर्योधनाचा महाल दासदासींसकट, भीमाचे निवासस्थान म्हणून दिला. त्याचप्रमाणें दुःशासनाचा महाल अर्जुनाला, दुर्मर्षण आणि दुर्मुखांचे उंच महाल नकुल व सहदेवाला दिले. सर्वांनी आपापल्या नव्या भवनांत प्रवेश केला. कृष्ण व सात्यकी अर्जुनाच्या महालांत राहिले.

कांही दिवसांनंतर युधिष्ठिर कृष्णाला भेटायला गेला आणि म्हणाला, "आम्हाला राज्य आणि प्रतिष्ठा तर मिळाली आहे. परंतु माझ्या मनांत सारखी शंका सतावते की आम्ही धर्माच्या विरुद्ध कांहीतरी केलेलं आहे, म्हणून माझं मन रात्रंदिवस अशांत असतं. कृपा करुन माझ्या या शंकेचं निरसन करावं."

कृष्णाने थोडा वेळ गंभीरपणें विचार केला व तो म्हणाला, "मी भीमांच्या बाबतीत विचार

करतो आहे. त्यांना धर्माचे सर्व प्रकारचे ज्ञान आहे. बाणांच्या शय्येवर पडलेल्या या भीष्मांच्या मृत्यूनंतर हे अपार ज्ञान नष्ट होईल. म्हणून तुम्ही लौकर त्यांच्याजवळ जा. अशा प्रकारचे, जगाच्या हिताचे हे ज्ञान सदैव उपयोगी ठरावे, ही माझी इच्छा आहे.''

त्यावर युधिष्ठिराने उत्तर दिलं, ''आपल्या मनांत जो हा त्यांच्याबद्दलचा विचार आहे, अगदी तसाच विचार माझ्याही मनांत आहे. आपणच आम्हाला त्यांच्याकडे घेऊन जावे. बहुधा त्यांनाही आपल्याला भेटायची इच्छा असेल.''

त्यावेळीं कृष्णाने सात्यकीला सांगितले, ''आम्ही आत्ताच भीष्मांना भेटायला निघतो आहोत. रथ तयार करुन घे.'' त्यानंतर कृष्ण व सात्यकी एका रथावर, युधिष्ठिर व अर्जुन दुसऱ्या रथावर, आणि भीम, नकुल व सहदेव आणखी एका रथांत बसून भीष्मांच्याजवळ गेले. कृपाचार्य, युयुत्सु आणि संजय वेगवेगळ्या रथांत बसून तिथें पोंचले.

वाटेंत त्यांना पांच कुंडे दिसली. कृष्णाने युधिष्ठिराला सांगितलं की ती परशुरामाची कुंडे आहेत. एकवीस वेळां परशुरामाचे क्षत्रियांना शोधून शोधून त्यांचा वध केला, तेव्हां ही कुंडे त्या क्षत्रियांचा रक्ताचे भरली होती. परशुरामाने तेव्हां त्याच रक्ताने आपल्या पित्याचे तर्पण केले होते. अशा प्रकारे त्यांचा क्रोधाग्नि शांत झाला होता.

युधिष्ठिराने त्याबद्दल विचारले म्हणून कृष्णाने परशुरामाबद्दलची पुढील हकीकत सांगितली.

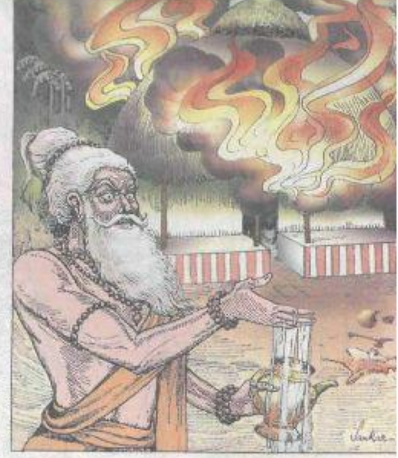
''जन्हन नांवाच्या राजर्षीच्या वंशात गाधी जन्मला. त्याला सत्यवती नांवाची एक मुलगी झाली. पण तिला पुढें मुलगा झाला नाही. भृगुचा पुत्र ऋचीक याच्याबरोबर सत्यवतीचा विवाह झाला. ऋचीकने आपल्याला आणि आपल्या सासऱ्यांना पुत्र व्हावा, या हेतूने मोठ्या भक्ती-भावाने हविष्य बनवले. त्याचे दोन भाग करून सत्यवतीला सांगितले, ''हा अंश तू तुझ्या मातेला दे, आणि दुसरा अंश तू खा. असं केल्याने तुझ्या मातेला एक पराक्रमी पुत्र होईल. क्षत्रियांचा वध करुन तो राजा बनेल. तुला एक परमशांत स्वभावाचा मुलगा होईल.''

या घटनेनंतर एकदोन दिवसांतच तीर्थ-यात्रेला निघालेले सत्यवतीचे मातापिता ऋची-कच्या आश्रमांत आले. सत्यवतीने आपल्या आईला आपल्या पतीने सांगितलेली गोष्ट पुन्हां

सांगितली, आणि दोन भागांत विभागलेल्या हविष्यापैकी एक भाग मातेकडे दिला. सत्यवतीने घाईघाईत जो अंश मातेला खायचा होता तो स्वतः खाल्ला, आणि जो अंश तिने स्वतः खायचा होता, तो तिने मातेला खायला दिला. थोड्या वेळानंतर ऋचीक अरण्यांतून परत आला. त्याला सारी हकीकत कळल्यानंतर तो म्हणाला, ''तुझ्या हातून ही जी चूक झाली आहे, त्यामुळें तुझ्या पोटीं एक महान क्रूर क्षत्रिय जन्माला येईल आणि तुझ्या मातेच्या पोटीं एक ब्राह्मण जन्माला येईल.''

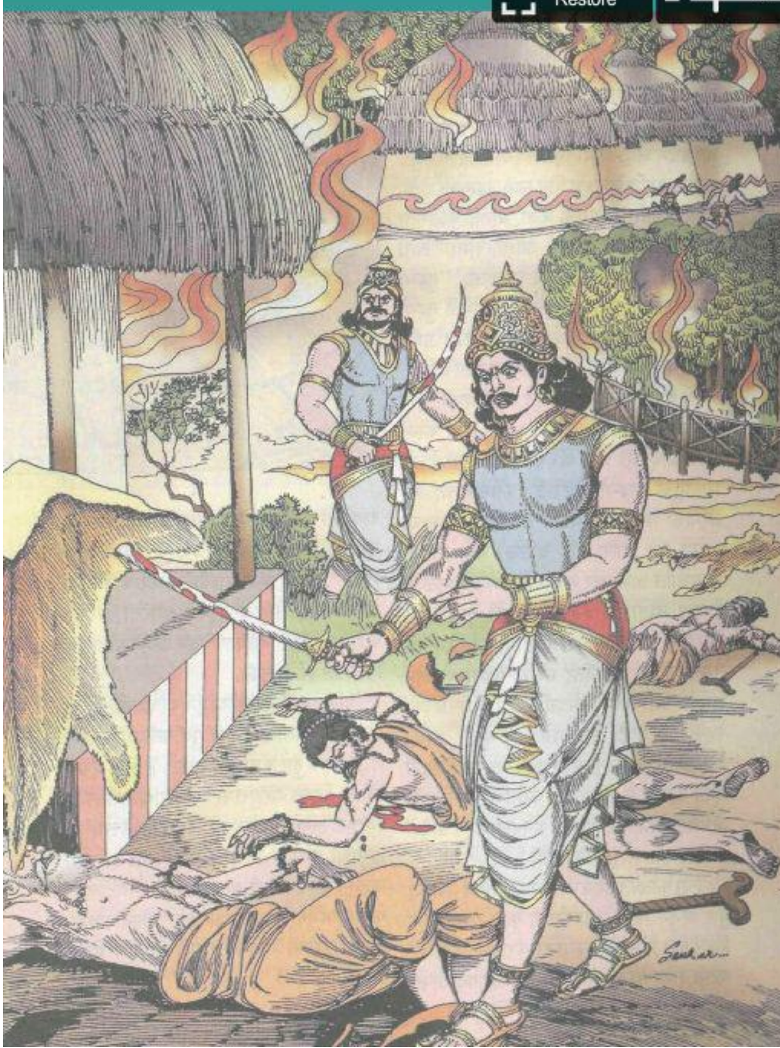
हे ऐकून सत्यवती फारच कष्टी झाली. तिने नवऱ्याची विनवणी केली. ''आपण कृपा करून असं कांहीतरी करा की आपल्या तपस्येच्या शक्तीमुळें माझ्या पोटीं क्रूर स्वभावाचा पुत्र जन्माला येऊं नये. वाटलं तर माझ्या मुलाचा मुलगा क्रूर झाला तरी चालेल. मला माझ्या आयुष्यांत असा क्रूर मुलगा पाहाण्याची मुळीच इच्छा नाही. माझ्यावर एवढी कृपा तरी करावीच...'' ऋचीकने तिला वचन दिलं की तसंच होईल. त्यानंतर सत्यवतीच्या गर्भातून शांत स्वभावाचा जमदग्नी, आणि गाधिच्या पत्नीच्या पोटीं विश्वामित्र जन्माला आले. जमदग्नीला पुढें परशुराम हा पुत्र झाला. परशुरामाने मोठा झाल्यावर गंधमादन पर्वतावर महादेवाची आराधना केली आणि त्या भगवानाकडून अनेक अस्त्रें व एक परशूही मिळवली.

त्या काळांत हैहय वंशाच्या धृतवीर्य राजाचा पुत्र अर्जुन याला दत्तात्रयाची कृपा म्हणून एक हजार हात प्राप्त झाले. त्याने सर्व राजांना पराजित करून अश्वमेध यज्ञ केला. त्याने ब्राह्मणांना अपार

दान दिले. जेव्हां अग्निदेव त्या प्रदेशांना जाळायला लागला. तेव्हां वसिष्ठांनी चिडून त्याला शाप दिला.'' अग्नीने जसा माझ्या आश्रमाचा विध्वंस केला आहे, तसाच तुझ्या हातांचा विध्वंस परशुराम करील.'' हा शाप ऐकून अर्जुन थोडासुद्धां विचलित झाला नाही.

परशुराम व कार्तवीर्यार्जुन यांच्यामध्यें वितुष्ट निर्माण व्हायला अर्जुनाचे पुत्र कारणीभूत होते. ते अतिशय दुष्ट व घमेंडखोर होते. हे लोक एकदां फिरत फिरत परशुरामाच्या आश्रमांत गेले. त्याच्या अनुपस्थितींत त्यांनी दांडगाईने त्याच्या होमाची गाय व तिचे वासरूं यांना हांकलत पळवून नेले. म्हणून परशुराम संतापला. त्याने कार्तवीर्यार्जुनाचे एक हजार हात कापून टाकले, आणि आपली गाय व वासरुं तो परत घेऊन आला.

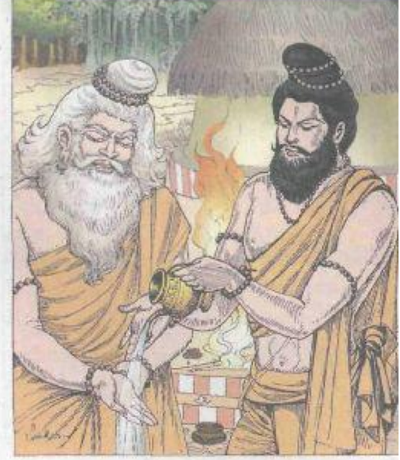
यानंतर हैहय गप्प बसले नाहीत. एक दिवस परशुराम आश्रमांत नाही असं पाहून त्यांनी आश्रमावर हल्ला केला. त्याचे वडील जमदग्नी यांचे त्यांनी डोके उडवले. यावर परशुराम अतिशय क्रुद्ध झाला. त्याने प्रतिज्ञा केली, ''यांच्या वंशाचे नांवच नाहीसे करून टाकीन.''

परशुरामाने अर्जुनाचे पुत्र व नातू यांचा वध तर केलाच, पण पृथ्वीवर जिथेंजिथें क्षत्रिय दिसेल, तिथेंतिथें जाऊन त्याने त्यांना ठार मारले. हा क्रम बरीच वर्षे चालला होता.

त्यानंतर शांत होऊन परशुराम एका अरण्यांत गेला व तिथें तप करूं लागला. एकदा विश्वामित्राचा पुत्र परावसु हा परशुरामाजवळ गेला आणि म्हणाला, ''तुम्ही सर्व क्षत्रियांचा वध करण्याची प्रतिज्ञा केली आहे, पण त्याची पूर्तता केली नाहीत. प्रतर्दन वगैरे क्षत्रिय अद्याप जिवंत आहेत ! असली प्रतिज्ञा तुम्ही करायला नको होतीत, कारण ती पूर्ण करणे हे तुमच्या हातांत नव्हते.''

हे शब्द ऐकून परशुराम संतापला व आंतल्या आंत जळफळूं लागला. त्याने पुन्हां आयुधे धारण केली. या वेळेस वृद्ध, लहान मुलें आणि गर्भातल्या जीवांचादेखील त्याने वध करण्यास सुरवात केली. अशा प्रकारें एकवीस वेळां जगांतल्या सर्व क्षत्रियांचा वध परशुरामाने केला. नंतर अश्वमेध यज्ञ करून साऱ्या पृथ्वीवर त्याने अधिकार गाजवला आणि कश्यप ऋषींच्या हातावर त्याने पृथ्वीचे दान दिले.

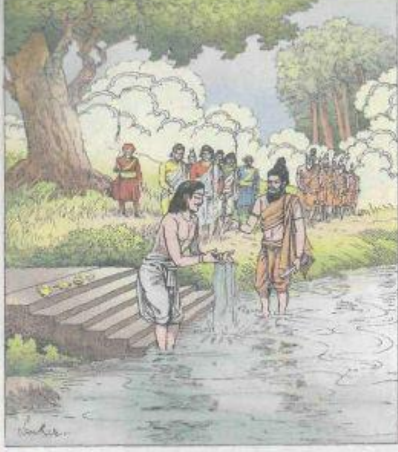
कश्यपनाने पृथ्वीचे दान स्वीकारताना म्हटले, ''हे परशुरामा, मी तुला फक्त बसण्यापुरती जागा

देतो आहे. तिथें बसून तूं तपस्या कर.''

कश्यपाच्या ब्राह्मणांनी केलेल्या शासन-काळांत सगळीकडे अराजकता पसरली. बलवान व्यक्ती दुर्बलांना त्रास देऊं लागल्या.

कश्यपाला जेव्हां ही गोष्ट समजली तेव्हां त्यांनी पृथ्वीवर राज्य करण्यासाठीं क्षत्रियांचा शोध घेतला, त्यावेळेला अनेक क्षत्रिय त्याच्या नजरेस दिसून आले. कांही हैहयांस त्यांच्या मातांनी गुप्तपणें वांचवले होते. पुरुवंशी विदुरथाचे ऋक्ष पर्वतावर पालनपोषण झाले. पराशरने सौदास नांवाच्या क्षत्रियाला वांचवले होते. शिबीच्या पुत्रांचे गार्यीनी रक्षण केले होते. म्हणून त्याचे नांव गोपति पडले. प्रतर्दनचा पुत्र वत्स हादेखील जिवंत होता. गुप्त नांवाच्या क्षत्रियाला गौतमाने आश्रय दिलेला होता. बृहद्रथाची वानरांनी राखण केली होती. मरुत्त वंशातल्या क्षत्रिय पुत्रांना

समुद्राने वांचवले होते. अशा तऱ्हेने जे लोक अनेक प्रकारांनी जिवंत राहिले, ते शिल्पकार आणि सुवर्णकारांच्या ज्ञातींत वाढले व मोठे झाले.

कश्यपाने त्या सर्व क्षत्रियांना बोलावणे पाठवले. त्यांना भूमी देऊन राज्य करण्यास सांगितले. लौकरच सर्वत्र नवेनवे राजवंश उदयाला आले."

अशा तऱ्हेने युधिष्ठिराने कृष्णाच्या तोंडून परशुरामाची ही कहाणी ऐकली, व नंतर ते भीष्मांना भेटायला गेले. तोपर्यंत उत्तरायणाचे आणखी छपन्न दिवस बाकी होते. भीष्मांनी युधिष्ठिराला धीर देत समजावले, "हे बघ, युद्धांत शत्रूंचा वध करणें हे राजधर्माविरुद्ध नाही. किंबहुना, तोच क्षत्रियधर्म समजला पाहिजे. जोपर्यंत भीष्म जिवंत होते, तोपर्यंत ते युधिष्ठिराला अनेक धर्म, सूक्ष्मधर्म, नीती व उपदेश सांगत होते. शेवटी भीष्मांनी ठरवलेल्या वेळीं आपले प्राण त्यागले. त्यावेळेस एक विचित्र घटना घडली. भीष्मांच्या शरीरांतून जसे प्राण बाहेर पडत गेले, तसतसे त्यांच्या अंगातले बाण आपोआप सुटून खाली पडले. पाहाता पाहाता त्यांच्या शरीरांतले सर्व बाण निघून खाली पडले. हे दृश्य पाहून सर्व लोकांना फारच आश्चर्य वाटले.

तूप व सुवासिक द्रव्यें आणून पांडव आणि विदुराने चिता तयार केली. भीष्मांच्या शवावर पांढरेशुभ्र वस्त्र पांघरले गेले, आणि त्याच्यावर फुलें पसरली गेली. भीष्मांचे पांढरे छत्र युयुत्सुने, त्यांची चामरें भीम व अर्जुनाने, आणि त्यांची पगडी नकुल व सहदेवाने सांभाळली. युधिष्ठिर आणि धृतराष्ट्राने त्यांचे चरण हातांत धरून त्यांना अखेरचे वंदन केले. नंतर भीष्मांचा दहनसंस्कार झाला. त्यानंतर सर्वजण गंगेच्या किनारी पोंचले. युधिष्ठिराने जलतर्पण केले. त्याप्रसंगी युधिष्ठिर एखाद्या लहान मुलासारखा रडूं लागला. तेव्हां कृष्णाने खूण केली आणि भीमाने त्याचे सांत्वन केले. परंतु थोरल्या भावाचा शोक पाहून इतर पांडवांनाही अश्रू अनावर झाले. त्यावेळेस धृतराष्ट्राने युधिष्ठिराला समजावताना सांगितलं, "माझे शंभर पुत्र होते, आणि ते सगळे गेले; तेव्हां मला आणि गांधारीला रडायला हवं! तूं आता कशासाठी रडतो आहेस? तूं तर राज्य जिंकलेलं आहेस. तुझ्या खांद्यावर आता फार मोठी जबाबदारी आहे. तूं असा रडत बसूं नकोस. यामुळें तुला आपल्या कर्तव्याचे पालन करता येणार नाही."

व्यासमहर्षींनी युधिष्ठिरास यज्ञ करण्यास सांगितले. त्यावर युधिष्ठिराने उत्तर दिले, "महात्मन्, अश्वमेध यज्ञांत दान द्यावे लागेल. लहानसहान देणग्या योग्य ठरणार नाहीत. मोठमोठाली दानें देण्यास आत्ता माझ्याजवळ धनसंपत्ती नाही. आपल्याला हे ठाऊकच आहे, कीं जनतेकडूनही हे वसूल करणें ठीक नाही. प्रजा बिचारी दीन आहे. त्यांची मुलेंबाळें अद्याप लहान आहेत. त्यांच्याकडे मागण्याची माझी इच्छा नाही. शोकाकुल असणारांकडून मी कर कसा वसूल करूं?"

त्यावर व्यासमहर्षींनी युधिष्ठिराला अपार धन मिळवण्याचा उपाय सांगितला. प्राचीन काळीं महाराजा मरुत्तने यज्ञ करुन ब्राह्मणांना मुक्त हस्ताने दानदक्षिणा देण्यासाठीं बरेच धन हिमालयावर तसेच ठेवलेले आहे. ते आणता आले तर ते धन यज्ञ करण्यासाठीं उपयोगी पडेल असं ते म्हणाले.

युधिष्ठिराने मरुत्त महाराजांची कथा ऐकण्याची इच्छा दर्शवली. तेव्हां व्यासांनी गोष्ट सांगितली.

"त्रेतायुगाच्या प्रारंभी मनूच्या वंशामधें करंध नांवाचा एक राजा झाला. त्याने बृहस्पतीला याजक बनवून शंभर अश्वमेध यज्ञ केले आणि नंतर जाऊन आपण इंद्राच्याच दर्जाचे आहोत असे सांगितले. त्याचा पुत्र मरुत्त हा पित्यापेक्षांही जास्त चांगला होता. त्याने यज्ञ करण्याचे ठरवले व हजारों सुवर्णपात्रें बनवून घेतली. त्या यज्ञासाठीं पात्रांबरोबरच यज्ञाची सारी उपकरणेंही सोन्याची होती. मरुत्त राजाने अनेक राजांच्याबरोबर जाऊन हिमालयाच्या उत्तर दिशेला, मेरुपर्वताजवळच्या एका लहान पर्वतावर हे यज्ञ केले. या यज्ञांसाठी बृहस्पती याजक होणार होता.

पण इंद्राला मरुत्त राजाजबद्दल असूया होती. म्हणून त्याने बृहस्पतीला याजक होण्यास रोखले. म्हणून मरुत्तने बृहस्पतीचा धाकटा भाऊ संवर्त याला याजक नेमले. यज्ञ अत्यंत वैभवसंपन्न रितीने पार पडला. तेव्हां मरुत्तने सोन्याचे ढीग ठेवून ब्राह्मणांना दानधर्म केले. त्यावेळीं बरेच सोने शिल्लक राहिले होते. ते सोने तू घेऊन ये." हा सल्ला व्यासांनी युधिष्ठिराला दिला.

भारताची ओळख

प्रश्नावली

चांदोबामधें आपण आपल्या संत, ऋषीमहर्षींबद्दल यापूर्वी वाचले असेल. किंवा त्यांच्या जीवनावरचे चित्रपट आपण पाहिले असतील. तुम्हाला त्यांची नांवे आठवतात कां? त्यांचे चरित्र व योगदान याबद्दल तुम्हाला कितपत माहिती आहे? खालील प्रश्नांची उत्तरें शोधा.

१. एका हिंदू राजकन्येने आपल्या राजेशाही जीवनाचा त्याग केला, व ती कृष्णाची परमभक्त बनली. तिचे नांव काय?
२. भगवान कृष्णाचा आणखी एक भक्त कवी होता. तो नेहमी भगवानाचे गुणवर्णन करणारी कवने रचून गात असे. तो अंध होता. त्याचे नांव माहीत आहे कां?
३. बंगालमधें भक्तीमार्गाचा प्रसार कोणत्या संताने केला?
४. आद्य शंकराचार्यांनी पांच ठिकाणी आपले मठ स्थापन केले. त्या गांवांची नांव सांगा.
५. एक तमीळ कवयित्री सुब्रह्मण्यम किंवा मुरुगन या दैवताची कट्टर भक्त होती. तिचे नांव काय?
६. सर्वधर्मसमभाव मानणारा एक महान मुस्लिम संत होता. त्याचे नांव सांगता येईल कां?
७. एका श्रेष्ठ संताला हिंदू व मुसलमान, सारख्याच श्रद्धेने मानतात. हा संत अहमदनगरजवळच्या एका गांवात राहात होता. त्याचे नांव काय? तो कोण होता?
८. भूतपूर्व पंतप्रधान कै. राजीव गांधी यांची हत्त्या झाल्यानंतर श्रीपेरुंबुदूर हे लहान गांव प्रसिद्ध झाले. परंतु हे गांव एका सुप्रसिद्ध संताचे जन्मस्थान आहे. हा संत कोण?

(उत्तरें पुढील अंकी)

फेब्रुवारीमधल्या प्रश्नोत्तरीची उत्तरें

१. रझिया सुलताना. हिने चार वर्षे राज्य केले.
२. मदर तेरेसा
३. पंतप्रधान इंदिरा गांधी
४. राजकुमारी अमृतकौर, यांनी आरोग्यखाते सांभाळले.
५. कॅप्टन लक्ष्मी
६. डॉ. ॲनी बेझंट
९. अरुंधती रॉय. 'गॉड ऑफ स्मॉल थिंग्ज' या कांदबरीच्या लेखनासाठी तिला पारितोषिक मिळाले.
१०. आशापूर्णादेवी. "प्रथम प्रतिश्रुती" या त्यांच्या कादंबरीसाठीत्यांना पारितोषिक मिळाले.
११. अमृता शेर गिल

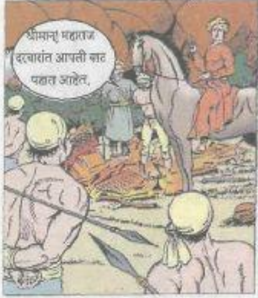

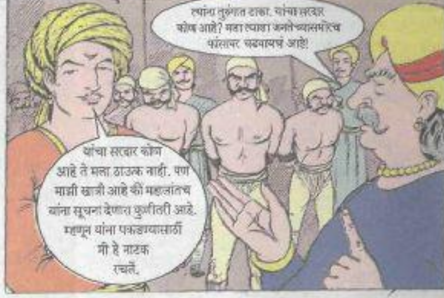

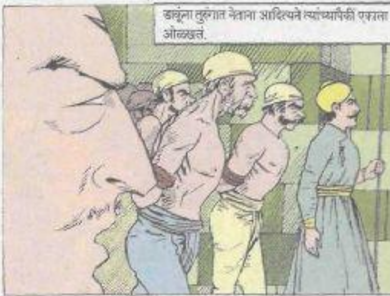

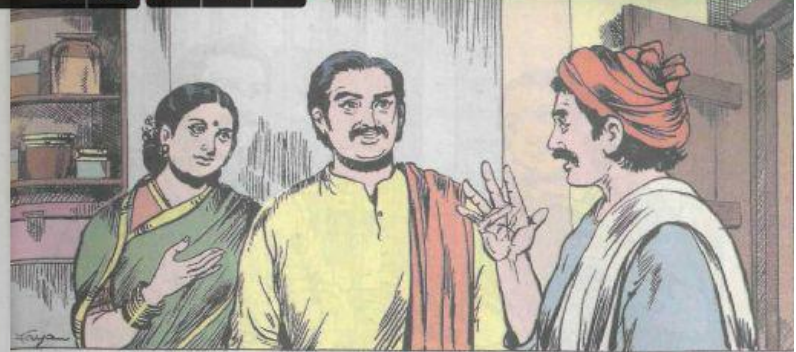

सावधान

सोमनाथचे कुटुंब छोटे होते. सोमनाथ, त्याची बायको, मुलगा व मुलगी. पत्नी कुसुम ही मृदु स्वभावाची होती. पतीचे सांगणे कधीही टाळत नसे. मुलगा राजपुरमध्ये शिकत होता. मुलगी मालती लग्नायोग्य झाली होती.

एक दिवशी नवराबायको सुखदु:खाच्या गोष्टी करत बसलेले असताना कुसुम आपल्या पतीला म्हणाली ''मुलाला मोठ्या शहरात शिक्षणास पाठवायचे असेल तर पैसे साठवले पाहिजेत. घरखर्चात काटकसर करायला हवी.'' ''तुझ्यासारखी काटकसरी बायको असली तर बचतच बचत.'' सोमनाथाने पत्नीचे कौतुक केले.

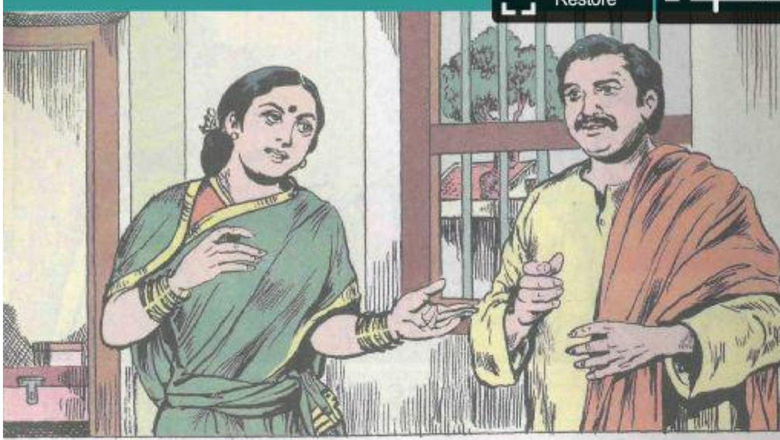
येवढ्यात लालू त्यांना भेटायला आला. तो गोविंदपूरला रहात असे. तिथे सोमनाथची दहा एकर शेती होती. लालूच ती शेती करत असे. दरवर्षी जे पीक येत असे ते विकून तो त्यांना पैसे देत असे. पण त्यांतील एक हिस्सा स्वत:साठी ठेवत असे.

लालू सोमनाथला म्हणाला ''मालक, आपले नशीब चांगले आहे असे दिसते. ह्या वर्षी फार चांगले पीक आले आहे. कर्जदारांकडून मिळणारी रक्कम देखील मिळाली. एक महिन्याच्या आंत आणखी पांच हजार रुपये मी आपल्याला आणून देईन.''

''लालू तू आज फारच चांगली बातमी आणलीस. आज तुला आमच्या घरीच जेवायला थांबले पाहिजे.'' कुसुम प्रेमाने म्हणाली.

''नाही मालकीण ! आज एका महत्वाच्या कामासाठी इथे आलो आहे. माझ्या मुलीचे लग्न ठरले आहे. दोन हजार रुपयांचे गळ्यांतले करायचे आहे. एका महिन्याच्या आंत मी तुमचे

रमण कथ्याल

पैसे परत करीन. आणि त्याचबरोबर आपले पैसे पण आणून देईन.''

लालू अगदी विश्वासू माणूस होता. जीव गेला तरी दिलेले वचन पूर्ण करेल असा! त्यामुळे त्याला कर्ज देण्यास ही नवरा बायको कधीही मागेपुढे पहात नसत. परन्तु ह्यावेळेस घरखर्चाचे फक्त दोनशे रुपये त्यांच्याकडे होते. कुसुमने आपल्या नवऱ्याची चलबिचल बघितली. खुणेने तिने त्याला आंत घरांत बोलावले व म्हणाली, ''लालूला पैशाची आज खरी गरज आहे. कुठून-तरी कर्ज काढून कां होईना, आपण त्याची नड भागवली पाहिजे. अशा अडचणीच्या वेळी त्याला मदत करणे आपले कर्तव्य आहे.''

दोघे विचारांत पडले की आता कर्ज कुणाकडे मागावे? तेव्हां कुसुमला एकदम विष्णूची आठवण झाली. अशी बातमी सगळीकडे पसरली होती की कुणाकडूनतरी त्याला पंधरा हजार रुपये मिळाले होते.

''आपल्याला पांच हजार रुपयांची गरज आहे. मुलीचा रेशमी साडीसाठी हट्ट चालू आहे. मुलगा कितीवेळां म्हणाला कीं त्याला चांदीची अंगठी हवी आहे. त्यांच्या मागण्या आपल्याला कांहीतरी करून पूर्ण करायला हव्यात. विष्णू-कडे आपण कर्ज मागितले तर तो कांही नाही म्हणणार नाही. मग जर कर्ज घ्यायचेच आहे तर पांच हजारच कां नाही घेऊं?'' कुसुम म्हणाली.

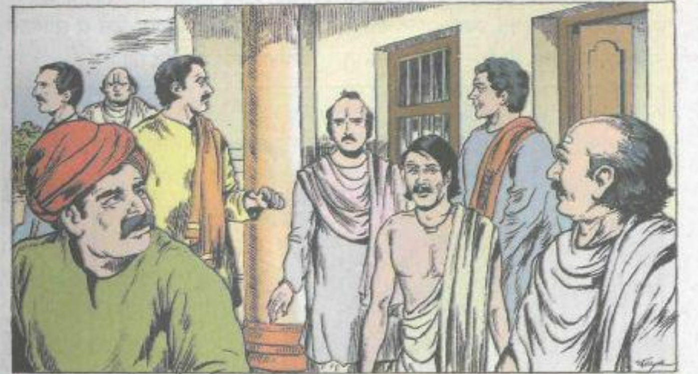
सोमनाथला बायकोचे म्हणणे पटले. तेवढ्यांत लालूपण सोनाराकडे गेला होता.

सोमनाथ विष्णूच्या घरी गेला. विष्णूने बाहेर येऊन बघितले तर घरासमोर खूपच लोक उभे होते. त्याला कळले की हे लोक कर्ज मागायला आले आहेत. अचानक मिळालेल्या धनासाठी लोक त्याचे अभिनंदन करायला लागले. परन्तु मनांतल्या मनांत सगळ्यांना ह्याच गोष्टीची काळजी वाटत होती की त्याच्याकडे कर्ज मागायचे कसे?

विष्णूला येवढे लोक इथे कशाला आले आहेत हे बरोबर समजले होते. तो सगळ्यांना म्हणाला, ''पैसे मिळवणे अवघड आहे, पण खर्च करणे अगदी सोपे काम आहे. ही गोष्ट त्याच्याकडे पैसे असतात तेव्हां तो साफ विसरून जातो. म्हणून त्यांतून वाचण्यासाठी (खर्चकरण्यापासून) मी माझे सारे पैसे सावकारी करणारे शेठ सुंदर ह्यांच्याकडे देणार आहे. त्यावर ते दर महिन्याला मला व्याजदेतील. ह्यासाठी मला त्यांना कांही तारण द्यायची पण गरज नाही. जर मला केव्हां पैशांची गरज पडली तर मी ते कर्जाऊ घेईन. ते मला जे व्याज लावतील ते दुसऱ्यांपेक्षा थोडे कमी असेल. अनावश्यक खर्चापासून वांचण्यासाठी मी ही व्यवस्था करीत आहे.''

आपलेच धन दुसऱ्याकडे सोपवून स्वतः कर्ज घेणाऱ्याकडे कोण काय मागणार? त्यामुळे हळूंहळू तेथून लोक पसार झाले. विष्णूची सोमनाथशी चांगली ओळख होती. त्या दोघांची चांगली मैत्री होती. विष्णूने सोमनाथची चलबिचल ओळखली. तो म्हणाला'' आपण दोघे जाऊं मित्र आहोत. चल, सुंदरकडे जाउ. पंधरा हजार रुपयांपर्यन्त कितीही रुपये मी तुला कर्जाऊ देऊं शकतो. पंधरा टक्के व्याज पडेल. माझ्यावर विश्वास ठेव. तुला किती रुपये हवेत?''

प्रत्येक शंभर रुपयांवर पंधरा रुपये व्याज म्हटल्यावर सोमनाथ सुन्नच झाला. त्याच्या तोंडून शब्दच फुटेना. विचार करुन तो कसेबसे

येवढंचम्हणाला," मला फक्त दोन हजार रुपये हवेत".

दोघेजण सुंदरकडे गेले. विष्णूने सोमनाथाच्या समोरच सुंदरला पैसे दिले. त्याच्या हातात पावती देत सुंदर म्हणाला "प्रत्येक शंभरावर दर वर्षी तेरा रुपये व्याज मी तुला देईन".

सोमनाथने सुंदरच्या अटी मानून दोन हजार रुपये कर्ज घेतले. त्याला पैसे देताना सुंदर म्हणाला". साधारण शंभर रुपयावर मी वीस रुपये व्याज वसूल करतो. पण जे लोक आपले पैसे माझ्याकडे ठेवतात त्यांच्याकडून शंभरावर तेरा रुपये ह्या हिशोबानेच मी व्याज वसूल करतो." त्याने कागदांवर सोमनाथच्या सह्या घेउन त्याला दोन हजार रुपये दिले.

सोमनाथ मनांतल्या मनांत दुःखी झाला होता. एकीकडे विष्णू त्याला जवळचा मित्र म्हणवत होता आणि दुसरीकडे स्वतः चेच पैसे व्याजी कर्जाऊ देत होता. स्वतःत्या लाचारीची त्याला अगदी घृणा आली. त्याने गरजू लालूस दोन हजार रुपये दिले. एक महिन्याच्या आंतच लालूने ते पैसे परत केले. जेव्हां व्याजासकट दोन हजार रुपये घेउन सोमनाथ विष्णूकडे गेला, तेव्हां विष्णु स्पष्टपणे म्हणाला" मी थोडाच सावकार आहे? मी काय मित्राकडून व्याज घेऊं?" असे म्हणून त्याने फक्त मुद्दलाचे दोन हजार रुपये घेतले.

सोमनाथ गडबडून गेला. आता त्याच्या लक्षांत आले की उगाचच कर्ज घेण्याच्या दुष्परिणामांची त्याला जाणीव व्हावी ह्या हेतूनेच विष्णू त्याला सुंदरकडे घेऊन गेला. जर तो असा वागला नसता तर बायकोच्या सांगण्याप्रमाणे सोमनाथने पांच हजार रुपये उधार घेऊन सगळेच्या सगळे खर्च केले असते.

हा त्याला सावध करण्यासाठी दिलेला धडा होता. लालूने दोन हजारा खेरीज धान्य विकून आलेले पांच हजार पण त्याला दिले होते. त्याने ते पैसे सुंदरकडे ठेवायला दिले व सांगितले, "दरमहा व्याज मात्र देत रहा !"

राजाची समस्या

एका नगराचा एक राजा होता. तो चांगला होता, पण जरा जास्तच शहाणा होता. एक दिवस एक ब्राह्मण राजाला पुराण सांगत होता. वाचता वाचता यमलोकाबद्दल बोलताना, ब्राह्मणाने तिथे वेगवेगळी पापे करणाऱ्यांना कशा शिक्षा होतात ते सांगितले.

पुराणाचे वाचन संपल्याबरोबर राजाने ब्राह्मणाला विचारले, "गुरुवर्य, आपल्याला स्वर्ग व नरकाबद्दल चांगली माहिती आहे. तेव्हां कृपा करुन माझ्या शंकेचे निरसन करा. जे ज्ञान मला आहे, त्याप्रमाणे आपल्या डोक्यावर आकाश व पायाखाली जमीन आहे.

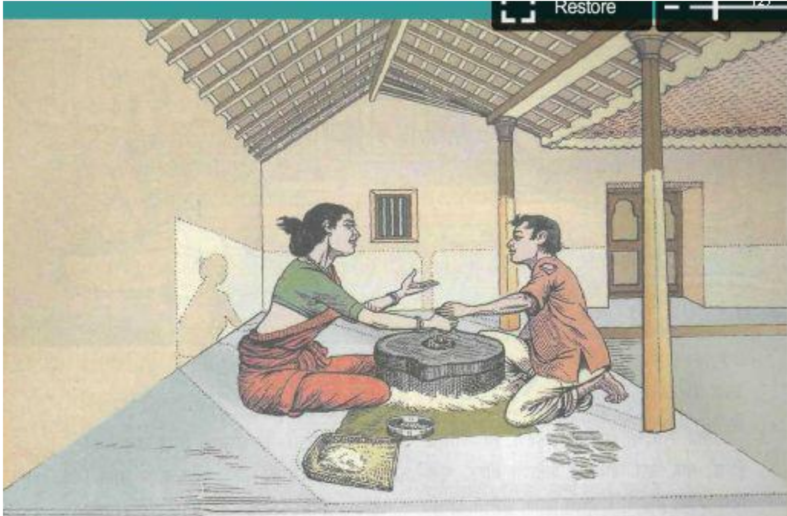
ह्या पृथ्वीवर वेगवेगळे प्राणी आहेत. त्यांतले काही लोक स्वर्गात व कांही लोक नरकांत का जातात? हे आपण मला विस्ताराने समजावून सांगा."

ह्या प्रश्नाचे ब्राह्मणाला नवल वाटले आणि भिती पण वाटली. की प्रश्नाचे उत्तर दिले नाही तर राजा आपल्याला काय करेल कोण जाणे ! "महाराज आपल्या प्रश्नाला उत्तर देण्यास सर्व शास्त्रांचा उहापोह करायला लागेल. तेव्हां आपण मला थोडा वेळ द्या." असे राजाला सांगून ब्राह्मण दुसऱ्या दिवशी गांवी पळून गेला.

जेव्हां राजाला ब्राह्मण पळून गेल्याचे समजले, तेव्हां त्याला असेच वाटले की आपण विचारलेल्या प्रश्नाचे उत्तर येत नाही, म्हणूनच तो पळून गेला. त्यामुळे राजाने असा विचार केला की एवढा विद्वान माणूस देखील आपल्या प्रश्नाचे उत्तर देऊ शकत नाही, तेव्हां आपला प्रश्न फारच अवघड आहे. म्हणून जो कोणी भेटेल त्याला त्याने हाच प्रश्न विचारायला सुरवात केली.

लौकरच संपूर्ण राज्यभर सगळ्यांना राजाचा प्रश्न माहीती झाला. पुराण सांगणाऱ्या

पंचवीस वर्षांपूर्वीची 'चांदोबा' तली गोष्ट

ब्राह्मणाचा एक मुलगा होता. तो अगदी उनाड होता. सारखा आपल्या आईला त्रास देत असे. एक दिवस त्याची आई गहूं दळत होती तेव्हां तो तिच्या खोड्या काढायला लागला. चिडून जाऊन ती म्हणाली, "नुसत्या उनाडपणापेक्षा राजाचा प्रश्न तूं सोडविलास तर किती बरे होईल?" "प्रश्न, समस्या तर गरिबांच्या असतात. राजाला पण प्रश्न पडतात? असा काय प्रश्न पडला आहे?" मुलाने आईबरोबर दळण दळता दळता विचारले.

"आपल्याला वर आकाश दिसते, खाली जमीन. ह्या जमिनीवर शेकडो प्राणी आहेत. त्यांतले कांहीजण स्वर्गात व कांही नरकात कां व कसे जातात? हा राजाचा प्रश्न आहे." असे बोलत आईने जात्याचे वरचे चाक उचलले, तेव्हां मुलाला दिसले की आंत कांही गहूं मोडलेले आहेत, तर कांही दाणे जसेच्या तसे आहेत. त्याच्या डोक्यांत एकदम लख्ख प्रकाश पडला. तो सरळ राजवाड्यांत गेला. व पहारेकऱ्याला म्हणाला "मला राजाला आत्ता-च्या आत्ता भेटायचे आहे."

त्याचा वेष बघून द्वारपाल म्हणाला "राजा तुझ्यासारख्या लोकांना थोडाच भेटेल? जा पळ." "मी राजाच्या प्रश्नाचे निराकरण करण्यासाठी आलो आहे, असे राजाला सांग." ब्राह्मणाचा मुलगा म्हणाला.

जेव्हां राजाच्या कानावर ही गोष्ट गेली तेव्हां त्याला आंत येण्यास परवानगी मिळाली. पण

जेव्हां त्या मुलाला बघितले तेव्हां राजाला वाटले की हा कांही आपल्या प्रश्नाचे उत्तर देऊं शकणार नाही. "माझा प्रश्न तुला कळला कां? तू खरोखरच माझ्या प्रश्नाचे उत्तर देऊं शकशील का?" राजाने मुलाला विचारले.

"मी केवळ तोंडानेच उत्तर देणार नाही, तर आपल्याला प्रत्यक्ष कृतीने दाखवीन." मुलगा म्हणाला.

जाते व गहूं आणले गेले. एक मूठभर गहूं जात्यांत टाकून ते दळत मुलगा म्हणाला "महाराज बघा! वरचे चाक आकाश आहे व खालचा स्थिर भाग जमीन आहे. त्यांत घातलेले गहूं म्हणजे सर्व प्राणीमात्र. गहूं घालणारा ईश्वर आहे. हाताची पांच बोटे पंचमहाभुते असून यमराज जात्याचा दांडा आहे. तो पाप्यांना जात्यांत भरडत असतो."

असे म्हणत मुलाने जात्याचे वरचे चाक उचलले. आणि म्हणाला, "पाहिलेत महाराज? कित्येक दाणे भरडले जाऊन यमयातना भोगीत आहेत. म्हणजे नरकांत गेले. पण कांही दाणे जसेच्या तसे आहेत. हे यमलोकापासून वांचलेले प्राणी आहेत. त्यांना नरकाचे भय नाही. ते स्वर्गसुख भोगत आहेत."

राजा खूष होऊन म्हणाला, "वा! तू तर मोठा ज्ञानी आहेस. लवकर सांग. तू कुणाचा मुलगा आहेस?"

मुलगा म्हणाला, "महाराज मी आपल्याला पुराण सांगणाऱ्या ब्राह्मणाचा मुलगा आहे."

"तू आपल्या वडिलांपेक्षाही ज्ञानी आहेस" असे म्हणून राजाने त्याचा सत्कार केला. शालजोडी, धन, भेटवस्तू देउन त्याला परत पाठविले. तेव्हांपासून ब्राह्मणाच्या मुलाने उनाडपणा सोडून दिला आणि तो चांगल्या तऱ्हेने आपले आयुष्य घालवू लागला.

